

ר' צבי הבר

"נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה"

ביאור סוגיית גזל הגר (בבא קמא קי, ב - קיא, א)
לאור דברי הרמב"ם ומקורות תלמודיים מקבילים

חלק ראשון

- א. מבוא ופתיחה
- ב. הצעת הנושא והמשנה
- ג. הסוגיה בתלמוד הבבלי
- ד. היחס בין הברייתא למשנה
  1. שיטת רש"י
  2. הסבר גאון המובא בשיטה
  3. הסבר אחר במשנה
- ה. שיטת הרמב"ם ביד החזקה
- ו. דברי הרמב"ם בפירוש המשנה
- ז. ביאור דברי הרמב"ם בפירוש המשנה
- ח. ביאור חזרת הרמב"ם מפסיקתו
- ט. הסבר אחר בשיטת הרמב"ם

חלק שני

- י. מדרשי ההלכה ויחסם למשנה
- יא. התוספתא ויחסה למשנה
- יב. סוגיית הירושלמי
  1. שיטת ר' חזקיה
  2. שיטת ר' יוסי
- יג. סיכום

חלק ראשון

א. מבוא ופתיחה

הבנת דברי הרמב"ם בספרו היד החזקה, היוותה מאז ומתמיד אתגר ללומדי התורה באשר הם. הענין המופלא יותר בלימוד כתבי רבנו הוא הנסיון להתחקות אחר מקורותיו, ולהבין כיצד למד את סוגיית הגמרא. פעמים רבות, עקב הקושי שבהבנת דבריו, קבעו המפרשים שדחק את סוגיית הבבלי והלך לאור ירושלמי או תוספתא, אך לרוב לא כך הם פני הדברים, אלא שרבנו הבין, לאור מקורות אלו, את התלמוד הבבלי באופן שונה ומקורי. הסוגיה בה נדון היא דוגמה מאלפת להבנתו המעמיקה והמקורית של רבנו בסוגיות התלמוד, תוך קישור ואיחוד עם מקורות תלמודיים נוספים.

נדון בסוגיית גזל הגר שאין לו יורשים במסכת בבא קמא. תחילה נציע את הנושא, הסוגיה ופירושי הראשונים עליה, ולאחר מכן נדון לעומק בדברי רבנו וניישבם. בחלק השני נבאר את התוספתא והירושלמי, שהבנתם הכרחית, לפי דרכנו, ליישוב דברי רבנו. כפתיחה לביאור הירושלמי נעיין במדרשי ההלכה בנושא, הקודמים (כרונולוגית) לסוגיית הירושלמי. ברצוני להודות לרב יונתן רוזין שסייע לי רבות בלימוד הנושא וחקירתו, וחלק גדול מהרעיונות שבמאמר ממנו הם. כמו כן, ברצוני להודות לראש הישיבה שטרח ועבר על הדברים - הערותיו והארותיו המחכימות היו לי לעזר רב.

ב. הצעת הנושא והמשנה

בפרשת נשא (במדבר ה) מופיע דין גזל הגר, וזה לשון הכתוב:

וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל: איש או אשה, כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה', ואשמה הנפש ההוא. והתודו את חטאתם אשר עשו, והשיב את אשמו בראשו, וחמישתו יסף עליו, ונתן לאשר אשם לו. ואם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו, האשם המושב לה' לכהן, מלבד איל הכפרים, אשר יכפר בו עליו.

פסוקים אלו נדרשים ביחס לגזל את הגר, נשבע לו שלא גזל, ולאחר מכן הודה שנשבע לשקר. גזלן זה צריך להשיב את הגזילה לגר, להוסיף לו חומש וכן להביא קרבן - אשם גזילות. אם מת הגר ואין לו יורשים, יש להביא את הכסף, את החומש ואת האשם לכהנים. המשניות בסוף פרק תשיעי בבבא קמא דנות בדין גזל הגר. אחת השאלות היא שאלת 'פיצול' ההבאה - הבאת כסף הגזילה למשמר אחד והקרבן למשמר אחר. וזה לשון המשנה בבא קמא פרק ט, משנה יב:

נתן הכסף לאנשי משמר ומת - אין היורשים יכולין להוציא מידם, שנאמר:
 "איש אשר יתן לכהן לו יהיה" (במדבר ה, י).
 נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא. אשם ליהויריב וכסף לידעיה - אם
 קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה, ואם לא - יחזיר ויביא אשם אחר;
 שהמביא גזילו עד שלא הביא אשמו - יצא, הביא אשמו עד שלא הביא גזילו
 - לא יצא.

אדם זה נתן כסף למשמר אחד ואשם למשמר אחר. המשנה קובעת לנו כלל, שהוא לכאורה
 המבאר את דיני המשנה:

...שהמביא גזילו עד שלא הביא אשמו - יצא, הביא אשמו עד שלא הביא גזילו
 - לא יצא.

יש להביא את הגזילה לפני הבאת הקרבן. כלל זה מובא כנימוק לדיני המשנה. לאור כלל זה
 צריכים אנו להסביר את הדוגמאות המופיעות במשנה כך:
 א. נתן את הכסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא, כיון שהביא גזילו לפני שהביא אשמו.
 ב. אשם ליהויריב וכסף לידעיה - לא יצא¹, כיון שנתנת האשם קדמה לנתנת הכסף.
 הפתרון במקרה זה תלוי במצב האשם: אם קיים האשם - ינתן האשם למשמר המחזיק
 בכסף, ואם לא - עליו להביא אשם אחר.
 במשנה לא נידונה כלל שאלת מעמד אותו משמר: האם הוא המשמר העובד בשבוע זה, או
 שמא נתן למשמר שלא בזמן שבתו. לכאורה נראה שפרטים אלו חסרי משמעות, והנתון
 הרלוונטי היחידי הוא קדימת הכסף לאשם.

ג. הסוגיה בתלמוד הבבלי

הגמרא בדף קיא, א מביאה ברייתא מקבילה, וזה לשון הגמרא:

תנו רבנן: נתן אשם ליהויריב וכסף לידעיה - יחזיר כסף אצל אשם, דברי רבי
 יהודה, וחכמים אומרים: יחזיר אשם אצל כסף.
 היכי דמי? אילימא דיהיב ליה אשם ליהויריב במשמרתו דיהויריב, וכסף
 לידעיה במשמרתו דידעיה - זה זכה בשלו וזה זכה בשלו!
 אמר רבא: הכא במאי עסקינן - דיהיב אשם ליהויריב במשמרתו דיהויריב,
 וכסף לידעיה במשמרתו דיהויריב; ר' יהודה סבר: כיון דלאו משמרת דידעיה
 היא - לידעיה קנסינן ליה, הלכך יחזיר כסף אצל אשם; ורבנן סברי: שלא

1. אמנם במשנה מובא פתרון מעשי, אך מוכח מהכלל בהמשך המשנה כי הכוונה היא שהוא לא יצא.

כדין הוא עבוד בני יהויריב דקיבלו אשם מקמי כסף, הלכך לדידהו קנסינן להו ויחזור אשם אצל כסף.

הברייתא דנה במקרה שנתן אשם ליהויריב וכסף לידעיה - מקרה זה נידון גם במשנה. שם היה הדין: אם קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה, ואם לא - יחזיר ויביא אשם אחר, ואילו בברייתא נחלקו ר' יהודה וחכמים, שלפי ר' יהודה הכסף מועבר לבני יהויריב, שקיבלו את האשם, ואילו לפי חכמים, האשם מועבר לבני ידעיה, שקיבלו את הכסף².
הגמרא ממשיכה ומביאה ברייתות נוספות הקשורות למחלוקת ר' יהודה וחכמים:

תניא, אמר רבי: לדברי רבי יהודה, אם קדמו בני יהויריב והקריבו את האשם, יחזור ויביא אשם אחר ויקריבוהו בני ידעיה, וזכו הללו במה שבידן.
אמרי: למאי חזי? אשם פסול הוא! אמר רבא: לעורו.
תניא, אמר רבי: לדברי רבי יהודה, אם קיים אשם - יחזיר אשם אצל כסף.
והא רבי יהודה יחזיר כסף אצל אשם אית ליה! הכא במאי עסקינן - כגון דנפק משמרתו דיהויריב ולא תבעו, והא קמ"ל, דאחולי אחילו גבייהו.
תניא אידך, אמר רבי: לדברי רבי יהודה, אם קיים אשם - יחזור כסף אצל אשם.

פשיטא, הכי אית ליה! הכא במאי עסקינן - כגון דנפיק משמרתם דהני ודהני ולא תבעו, מהו דתימא אחולי גבי הדדי, קמ"ל דאמרינן: כיון דלא תבעי להדרו ברישא.

שלוש ברייתות לא ברורות מובאות בשם רבי יהודה הנשיא, והגמרא מעמידה כל ברייתא במקרה אחר. נמצא לפי העמדת הגמרא, שישנם לר' יהודה אליבא דרבי, מספר דינים:
א. אם קיים האשם יעבור הכסף למשמרת המחזיקה באשם, שזהו זמן שבתה.
ב. אם קדמו והקריבוהו לפני שניתן להם הכסף, יביא אשם אחר למשמרת המחזיקה בכסף.
ג. אם לא תבעו את הכסף עד שעבר זמן משמרתם - צריכים להעביר את האשם למשמר שמחזיק בכסף, משום שמחלו על הכסף.
ד. אם גם משמר זה לא תבע את האשם - יחזור המצב לקדמותו, ויעבור הכסף למשמר שמחזיק באשם, משום שמחלו על זכותם.
נניח כרגע לדיניו של רבי המובאים בגמרא ונתמקד במחלוקת ר' יהודה וחכמים וביחסה של מחלוקת זו למשנה.

2. להלן נרחיב בביאור היחס בין המשנה לברייתא.

ד. היחס בין הברייתא למשנה

מחלוקת ר' יהודה וחכמים בברייתא היא במקרה שנתן אשם ליהויריב וכסף לידעיה. לפי ר' יהודה הכסף הולך אחר האשם, ולפי חכמים האשם הולך אחר הכסף. הגמרא מבררת מהי המציאות בה מדובר על דרך השלילה: אם מדובר במקרה שנתן לכל אחד בזמן משמרתו - כל אחד זכה בשלו, ומוכרח שלא עסקה המשנה בדין זה. על כרחך, מדובר שנתן אשם ליהויריב וכסף לידעיה בזמן משמרת יהויריב. במקרה זה נחלקו ר' יהודה וחכמים את מי קונסים. לפי ר' יהודה קונסים את המשמרת שקיבלה שלא בזמן שבתה, ולפי חכמים קונסים את המשמרת שקיבלה אשם לפני כסף.

מקרה זה של "אשם ליהויריב וכסף לידעיה" נידון גם במשנה ושם נפסק: "אם קיים האשם - יקריבוהו בני ידעיה, ואם לאו - יחזור ויביא אשם אחר". המקרה המובא בברייתא ובמשנה זהה, לכאורה, וצריכים אנו לדון מה היחס ביניהן. ניתן לומר שתי אפשרויות עיקריות:

- א. המשנה והברייתא דנות במקרה זהה. הילכך, נמצא שהמשנה נקטה להלכה את שיטת חכמים, שהאשם הולך אחר הכסף.
- ב. הברייתא והמשנה מדברות על מקרים שונים, וצריך לבחון על איזו מציאות דן כל מקור. בשאלות אלו התחבטו הראשונים, ונאמרו בזה מספר שיטות.

1. שיטת רש"י

כותב רש"י בפירושו למשנה (קי, א):

אם קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה - דקנסינהו ליהויריב להחזיר האשם, דשלא כדין עבוד בני יהויריב דקבול אשם מקמי כסף. ולידעיה ליכא למקנס מידי, דבמשמר דידהו קבילי. ור' יהודה דפליג אברייתא בגמרא, במתניתין מודה.

לפי רש"י, המשנה והברייתא דנות במקרים שונים: המשנה דנה כאשר נתן את האשם והכסף בשתי משמרות, וכל משמר קיבל את הכסף או את האשם בזמן משמרתו. במקרה זה לא נחלקו ר' יהודה וחכמים, כי הסיבה שר' יהודה סובר שהכסף עובר למחזיקי האשם, היא מפני שראוי יותר לקנוס את המשמרת שזכתה שלא בשבתה, מאשר את המשמרת שקיבלה את האשם לפני הכסף. אבל במשנה, שכל משמרת זכתה בשבתה, גם ר' יהודה מודה לחכמים הקונסים את המשמרת שקיבלה את האשם לפני נתינת הכסף.

על פירושו של רש"י יש להקשות מספר קושיות:

א. יוצא מדבריו, שמשנתנו דנה במקרה שנתן אשם ליהויריב במשמרתו וכסף לידעיה במשמרתו, והדין הוא שהאשם עובר למשמרת המחזיקה בכסף. דברים אלו סותרים את

דברי הגמרא! כשהגמרא דנה במחלוקת ר' יהודה וחכמים בברייתא, היא מנסה להעמיד אותה בשתי משמרות ואומרת:

היכי דמי? אילימא דיהיב ליה אשם ליהויריב במשמרתו דיהויריב, וכסף לידעיה במשמרתו דידעיה, זה זכה בשלו וזה זכה בשלו!

לפי הגמרא, במקרה שנתן אשם ליהויריב וכסף לידעיה במשמרותיהם, לכל הדיעות כל משמרת זוכה בשלה. דין זה, לכאורה, אינו קשור לשאלה האם קדם הכסף לאשם או לא. לפי רש"י על מקרה זה בדיוק נשנית המשנה, ובמשנה הדין הוא שהאשם עובר למחזיקי הכסף - שלא לפי הגמרא. רש"י היה ער לבעיה זו בהסבירו את העמדת הגמרא (קיא, א):

זה זכה בשלו וזה זכה בשלו - ונהי נמי לרבנן דקנסו ליהויריב דקבול אשם מקמי כסף, אלא לרבי יהודה מאי טעמא דקניס לידעיה.

רש"י מסביר כי הדחייה היא רק אליבא דר' יהודה, ולפי חכמים גם כאן יש לקנוס, כפי שראינו במשנה. פרשנות זו תמוהה מאד. ראשית, לא נראה מפשט לשון הגמרא שדחייה זו היא רק אליבא דר' יהודה. יתרה מזאת, נמצא שהגמרא דוחה את העמדתה על סמך סברות ר' יהודה וחכמים - סברות שעדיין אין אנו מכירים, שהרי הן מתבררות רק בהמשך הסוגיה, לאחר שהגמרא מעמידה את מחלוקת ר' יהודה וחכמים בשבת אחת, וקשה לומר שסברות ר' יהודה וחכמים הן הנחות היסוד בסוגיה. פירוש זה דחוק במקצת בגמרא³, אמנם לכאורה אין מנוס מלהשתמש בו, לשיטת רש"י.

הסבר זה קשה, כי לא מצינו רמז בגמרא לכך שהיא חוזרת בה מהעמדתה הראשונה. **ב.** לפי הסבר רש"י מודה ר' יהודה לחכמים, שיש לקנוס משמרת שקיבלה את האשם לפני הכסף, אלא שאם גם המשמרת השנייה חטאה - אנו קונסים את המשמרת השנייה. לפי יסוד זה יש להקשות, כיון ששתי המשמרות עשו שלא כדין, מדוע לא נוציא גם את הכסף וגם את האשם וניתנם למשמרת שלישית שלא חטאה בכלל, ובוזה נקנוס את שתי המשמרות שנהגו שלא כדין?

ג. אם המשנה והברייתא דנות במקרה שונה, מדוע השמיט רבי מהמשנה את המקרה הנידון בברייתא? במקרה שבברייתא מצוי החידוש הגדול יותר (לפחות לפי חכמים), והיה מקום

3. ה'תורת חיים' לבבא קמא קיא, א ד"ה זה, משנה עקב קושי זה את גרסת הגמרא כנגד כל הדפוסים וכתבי היד. ומה שרצה להביא ראיה לדבריו מהתוספתא אינו נראה כלל, כי הסתמך על גירסה משובשת בתוספתא וכן מוכח בהמשך הסוגיה, שהמסורת בסוגיה שונה ממסורת התוספתא, כפי שיתבאר להלן. ויעויין גם בדברי התוספות שאנן בשיטה מקובצת קיא, א ד"ה ומתניתין, שהקשה על רש"י מספר קושיות מלשון הברייתא ובעקבותיהן הסביר את הברייתא באופן שונה. וכן במרכבת המשנה הלכות גולה ואבדה ח, יב שהאריך להקשות על פירושו של רש"י.

דווקא להביאו, וממנו נלמד את הדין למקרה של שתי משמרות. אמנם אין זו קושיה, אך הדבר מצריך הסבר. ייתכן כי הסיבה שרשיי נדחק לפרש כך את המשנה והגמרא, למרות הקשיים שראינו, היא הרצון לפסוק להלכה אליבא דר' יהודה, שהרי רבי בברייתא סובר כמותו.

2. הסבר גאון המובא בשיטה

בשיטה מקובצת (קיא, א ד"ה וגאון) מובאת שיטה נוספת, לפיה המשנה עוסקת בשתי שבתות. החידוש בשיטה זו הוא, שהמשנה דנה במקרה שנתן אשם ליהויריב במשמרת ידעיה, וכסף לידעיה במשמרת יהויריב. כיון ששניהם קיבלו שלא בשבת, מודה ר' יהודה לחכמים, שיש לקנוס את המשמרת שקיבלה אשם לפני כסף, שכן נהגה בשני דברים שלא כדין: גם קיבלה שלא בזמנה וגם קיבלה אשם לפני כסף.⁴ ישנו יתרון בשיטה זו על פני שיטת רשיי דלעיל. לפי שיטה זו נפלה הקושיה מ"זה זכה בשלו וזה זכה בשלו", כי לפי הגאון אם ניתן האשם ליהויריב במשמרתו וכסף לידעיה במשמרתו - זה זכה בשלו וזה זכה בשלו, גם לשיטת ר' יהודה, אלא שלא בזה דנה המשנה. אולם, גם פירוש הגאון אינו נותן תשובות לשתי הקושיות הנוספות שהקשינו על שיטת רשיי.⁵

3. הסבר אחר במשנה

ניתן להסביר את המשנה באופן שונה, העונה לכל הקשיים דלעיל. ניתן לומר, שהמשנה הולכת לפי שיטת חכמים בברייתא, שפסקו שילך האשם אחר הכסף. ואם כן ביאור המשנה כך הוא: "נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא" - מדובר שנתן את הכסף והאשם בזמן משמרת יהויריב (כפי העמדת הגמרא), וכיון שהקדים את הכסף לאשם יצא. אין קונסים אף משמרת, כי לשיטת חכמים קונסים רק משמרת המקבלת אשם לפני כסף. אשם ליהויריב וכסף לידעיה - לא יצא - מדובר במקרה זהה, שנתן את שניהם בזמן משמרת יהויריב. מוציאים את האשם מיהויריב כיון שקיבל את האשם לפני הכסף. לפי הסבר זה המשנה היא אליבא דרבנן, ולכאורה אין כל קושי בהעמדה זו. שיטה זו אין לה מקום נכבד בדברי הראשונים⁶ והאחרונים⁷ ואם ניתן למצוא לה רמז הרי זה בדוחק רב,

4. בירושלמי כאן, ישנה העמדה של ר' חזקיה, לפיה ניתן להבין, שהמשנה דנה במקרה מעין זה. ייתכן ומשם לקח דבריו.

5. למסקנת דבריו מביא הגאון הסבר נוסף, הדומה להסבר שמצינו ברשיי.

וצריך להבין מדוע. ייתכן והדבר נובע מתוך תפיסה, שההלכה היא כר' יהודה, שהרי ראינו בגמרא שרבי מביא מספר מימרות לפי שיטת ר' יהודה.⁶ לפי הסבר זה סרו כל קשיינו דלעיל: אם נתן לכל משמרת בשבתה אכן זה זכה בשלו וזה זכה בשלו; המשנה והברייתא דנות במקרה זהה, ורבי לא השמיט את המקרה של הברייתא מהמשנה.⁷

ה. שיטת הרמב"ם ביד החזקה

שיטת הרמב"ם בפירוש הסוגיה שונה מהשיטות שהובאו לעיל. על פירוש זה יש לעמוד לאור פירושו למשנה ולאור פסקיו ביד החזקה. וזה לשונו ביד החזקה (גזלה ואבדה פרק ח):

[ה] במה דברים אמורים בשהודה בנתיים אבל אם גזל את הגר שאין לו יורשים ונשבע לו ומת הגר **הרי זה חייב לשלם הקרן והחומש לכהנים של אותו משמר ומביא אשמו ואחר כך יתכפר לו.**

[יב] נתן את הכסף לאחת מן המשמרות ואת האשם למשמרה זו שהיא שבתה יחזיר הכסף אצל האשם לאנשי המשמרה הקבועה, שהמשמרה שלקחה כסף בלא שבתה לא זכת ומוציאין מידה.

[יג] אין מקריבין את האשם עד שיחזיר הגזלן הקרן לבעלים, או לכהנים אם היה גזל גר שאין לו יורשים, נתן את הקרן והקריב אשמו נתכפר לו ואין החומש מעכב הכפרה וחייב ליתן את החומש אחר כפרה.

6. ייתכן וזו כוונת ר"ש משאנץ המובא בשטמ"ק, אלא שהוא הסביר רק את הברייתא בגמרא ולא את המשנה ואין לדעת אם כך יסביר במשנה.
7. במרכבת המשנה (גזלה ואבדה ח, יב) הביא אפשרות שהסיפא של המשנה היא דברי חכמים בלבד. הוא תלה זאת בדברי הרמב"ם, ואין אנו מסכימים עם דבריו ויתבאר להלן כשנעסוק בשיטת הרמב"ם.
8. נציין שבשאלת פסיקת ההלכה התחבטו הראשונים. בשיטה מקובצת (קיא, א ד"ה וכתב הרמ"ה) מובאים דברי הרמ"ה הסובר שפוסקים הלכה כחכמים, וזה לשונו: "וקיימא לן כרבנן דיחיד ורבים הלכה כרבים ואף על גב דדייק רבי שמעתתא אליבא דר' יהודה, לית הלכתא כוותיה, דקיימא לן הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו, וכל שכן דמשמע דרבי לית ליה דר' יהודה מדקאמר לדברי ר' יהודה מכלל דלדידיה לא סבירא ליה...". לשיטת הרמ"ה ברור שניתן להסביר את המשנה אליבא דחכמים. שאר הראשונים פסקו ככל הנראה כר' יהודה. הרמב"ם בפירוש המשנה כאן פסק כחכמים, ואילו ביד החזקה חזר בו ופסק כר' יהודה, ולהלן נדון בדברי הרמב"ם בהרחבה. נציין שגם במדרש הגדול במדבר (פרשת נשא, עמוד מח ד"ה ר' אלעזר ברבי שמעון, במהדורת מוסד הרב קוק) מופיע: "והלכתא יחזור הכסף אחר האשם", אלא ששם בוודאי הלך הוא אחר הרמב"ם ביד החזקה, שהרי מדרש הגדול העתיק רבות מהרמב"ם והדברים מפורסמים (ויעיין שם במבוא לספר בעמוד 12).
9. בחלקו השני של המאמר נפתח הסבר זה, ונראה כיצד הוא משתלב עם מדרשי ההלכה.

ראשית, נציין להבדל בין הרמב”ם לבין רש”י; רש”י הסביר את יציאת הכסף ממשמרת למשמרת כקנס, ואילו לפי הרמב”ם משמע שמדובר בדבר הנובע מעיקר הדין ולא מקנס¹⁰. מהלכה יב נראה בבירור שהרמב”ם פסק כר’ יהודה. אלא שאם פסק כר’ יהודה קשה מדוע השמיט את כל הדינים שהביא רבי בגמרא בשיטת ר’ יהודה? פסיקתו של הרמב”ם נראית חלקית, וכאילו התעלם לחלוטין מהמשנה ומהגמרא שעליה.

האחרונים התחבטו רבות בהסבר שיטת הרמב”ם. המשנה למלך האריך בביאור הלכה זו, אך דבריו אינם נסובים על דברי הרמב”ם אלא על יישוב הסוגיה (ללא קשר לדברי הרמב”ם), ונראה שכלל לא התייחס לקשיים העולים מדברי הרמב”ם.

יש שרצו לומר שהרמב”ם למד הלכה זו מהירושלמי¹¹, ולשם כך העלו הסברים שונים בסוגיית הירושלמי. אך קשה תירוץ זה בעיני, שהרי ממה נפשך - אם דברי הבבלי והירושלמי תואמים, היה על הרמב”ם להביא גם את דברי הבבלי; ואם הסוגיות חולקות זו על זו, מדוע דחה את הבבלי מפני הירושלמי - אין זו דרכו של רבנו, ובפרט שדברי הירושלמי אינם מוכיחים דבר כנגד הבבלי¹², וקשה לבנות על יסוד זה את אדני שיטת רבנו. יש שרצו לומר על סמך נוסחה מסופקת בסיפרי פרשת נשא, שהרמב”ם למד משם שיטה חדשה בביאור מחלוקת ר’ יהודה ורבנו, אך גם אלו דברים שאינם ניתנים להאמר כדלעיל - הרמב”ם לא ישמיט סוגיה בבבלי עקב מדרש בספרי.

יש שרצו להכניס את כל דברי הגמרא בתוך פסק זה של הרמב”ם¹³. כיוון זה אפשרי בדברי רבנו אך צריך להוכיח זאת מלשונו, ולהבין מדוע עשה זאת. לא מצאתי מי שיישב את דברי הרמב”ם באופן המניח את הדעת, ובעיקר לא את השאלה, מדוע השמיט את כל דברי רבי המובאים בסתמא דגמרא.

מכל האמור נראה, שפסיקת הרמב”ם בסוגיה חלקית ולא ברורה כל צרכה. כמדומני שלצורך יישוב בעיות אלו, יש לעיין בדבריו, התמוהים לא פחות, בפירוש המשנה, שם לכאורה ביאר את מהלך הגמרא, ואולי משם נלמד כיצד הבין את הסוגיה, בבחינת רז ברז מתבאר.

ו. דברי הרמב”ם בפירוש המשנה

10. וכבר עמד על כך בחידושי הגר”ז לתמורה ז, ב והאריך לדון בהבדלים בין רש”י לרמב”ם ובמשמעותם, וכן ציין זאת במהרש”א בחידושי בתרא לבבא קמא קיא, א ד”ה ר’ יהודה ברש”י.
11. אבן האזל כאן. אמנם הוא מציין שאין הוא סובר שהרמב”ם חידש את דבריו מהירושלמי, אלא שלא הסביר כיצד מיושבים הדברים עם לשון הבבלי. ויש שגם לא ציינו הערה זו.
12. ולהלן נרחיב בביאור דברי הירושלמי.
13. מרכבת המשנה כאן, והאריך בדבריו עד מאד.

דברי הרמב"ם בפירוש המשנה קשים להבנה ונבוכו רבים בהבנת דבריו. וזה לשונו¹⁴:

- 1 כבר ביארנו בסוף סוכה שמשמרות כהונה עשרים וארבע משמרות, עובדים לפי תור כל משמרת שבת אחת, ומכלל המשמרות יהויריב וידעיה, והזכירם בדרך משל, אם נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה והיתה המשמרה משמרת ידעיה בזה נחלקו ר' יהודה וחכמים. ר' יהודה אומר משמרת יהויריב עברה
- 5 בלקחה את הכסף כיון שאין לה במשמרה כלום לפי שאינה שבתה, ולפיכך אומר יחזור כסף אצל אשם ויחזור כסף לידעיה שהמשמרה שלו. וחכמים אומרים משמרת ידעיה עברה שלקחה את האשם בלי שתקח את הכסף והחיוב הוא שיתן הכסף לפני האשם, ולפיכך ילקח האשם מהם וינתן ליהויריב שלקח הכסף ברישא כראוי והוא יקריב את האשם כשתבוא משמרתו.
- 10 וכיון שהכללים הללו קיימים וידועים אמר לנו מחבר המשנה במשנה זו, שאם נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה והיתה משמרת ידעיה - אם ההלכה כחכמים שאומרים יצא אשם ליהויריב כמו שקדם - הרי הדבר ברור ואין שם ספק; ואם ההלכה כר' יהודה שאומר יחזור הכסף לידעיה - אם קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה, ואם לאו אלא מיהרה משמרת ידעיה והקריבה
- 15 את האשם קודם שתקבל את הכסף מיהויריב, זכו בני ידעיה בעור האשם אבל בשרו אסור לאכלו לפי שהוא פסול, ויחזור ויביא אשם אחר ליהויריב אשר בידו הכסף ויקריבהו במשמרתו. ומה שהשמיענו רבינו הקדוש במשנה זו הוא היאך צריך לנהוג לדעת ר' יהודה אם הקריבו בני ידעיה האשם, וכך אמרו בבביתא בדין זה אם היתה המשמרה ליהויריב ונעשה כדבר הזה,
- 20 אמר רבי לדברי ר' יהודה אם קדמו בני יהויריב והקריבו האשם, יחזור ויביא אשם אחר ויקריבו בני ידעיה וזכו הלה במה שבידם. זה הוא הענין אשר השמיענו במשנה זו. והלכה כחכמים. והרמז שצריך שהכסף יקדם את הקרבן אמרו: "באשם אשר יכפר בו", ובא בקבלה שהאשם האמור כאן כסף והוא אמרם אשם זה קרן, וכבר ביארנו בהלכה שלפני זו, שה' קרא את
- 25 הכסף אשם. ואמרו "יכפר בו" הוא פועל עתיד, כלומר שכבר התחיל את הכפרה בנתינת הכסף, ותגמר כפרתו ולא ישאר עליו חטא בקרבן והוא איל האשם כמו שאמר: "וכפר עליו הכהן באיל האשם" ובא בקבלה איל ואשם מעכבין ואין החומש מעכב...

דבריו אינם בהירים וזאת ממספר סיבות:

14. בבא קמא פרק יב, משנה ט לפי מהד' הרב קאפח. כדי להקל על התייחסותנו לדבריו מספרנו את השורות.

א. כיצד מעמיד הרמב"ם את המשנה? בתחילה (שורה 10) משמע שבמשנה מופיעים גם דברי ר' יהודה וגם דברי חכמים - דבר זה תמוה מאד שהרי לא מצינו במשנה כל מחלוקת, אלא שיטה אחת מופיעה בה. כמו כן, בהמשך דבריו, כותב הרמב"ם במפורש (שורה 17) שמשנה זו היא לפי דברי ר' יהודה. כיצד דבר זה מסתדר עם דבריו לעיל? כמו כן, כיצד ניתן לומר שבמשנה מופיעה דעת ר' יהודה, הלוא המשנה אומרת דין הפוך מר' יהודה - ר' יהודה סובר שהכסף הולך למשמרת שזכתה באשם, ואילו במשנה כתוב, שהאשם הולך אחר הכסף. וכן, אם המשנה היא אליבא דר' יהודה מדוע פסק הרמב"ם כחכמים?

ב. נדמה שהרמב"ם לא דייק בלשונו, שכתב בתחילה: "אם נתן כסף ליהויריב ואשם לידיעה והיתה המשמרה משמרת ידיעה בזה נחלקו ר' יהודה וחכמים", ולכאורה, אין זה המקרה המופיע במשנה ובגמרא ביחס למחלוקת ר' יהודה וחכמים - במשנה ובגמרא המקרה הוא שנתן אשם ליהויריב וכסף לידיעה בזמן משמרת יהויריב, ואילו כאן הביא מקרה הפוך. וכבר עמד על כך הר"י קאפח בהערות במהדורתו וכתב¹⁵: "ולא חש לשנות ההדגמה מכפי שהיא בשי"ס".

ג. מדוע חזר בו הרמב"ם ביד החזקה בפסיקת ההלכה, ופסק כר' יהודה, בעוד שבפירוש המשנה פסק כחכמים?

באופן כללי לא מובן כיצד פירש את המשנה, ומה בא ללמדנו בפירושו זה, ולא נותר אלא לסכם סקירה ראשונית זו בדברי המהרש"ל בים של שלמה¹⁶:

והרמב"ם האריך בפירוש המשנה בדברים דחוקים וזרים שלא כדרך המשניות. וגם יש לו סוגיה אחרת בפלוגתא דר' יהודה ורבנן מסוגיה שלנו... והוא עצמו פסק בפירוש המשנה כחכמים ומחמת שאין תועלת בפירושו לא הזכרתיה.

חובה עלינו לנסות ולהבין את דברי הרמב"ם וכוונותיו בפירושו זה, שהרי זהו היסוד להבנת פסקיו.

ז. ביאור דברי הרמב"ם בפירוש המשנה

את דברי הרמב"ם בפירוש המשנה ניתן לחלק לשלשה חלקים מרכזיים: הכללים (שורות 9-1) שהם המבוא להבנת דין המשנה, ביאור המשנה (שורות 10-22), ונספחים (שורות 22-סוף). בחלק הכללים מקדים הרמב"ם את מחלוקת ר' יהודה וחכמים, שלפי ר' יהודה הולך הכסף אחר האשם ולפי חכמים האשם אחר הכסף. כמו כן מביא הרמב"ם את טעמיהם כפי שמופיעים בגמרא. על הקדמה זו אומר הרמב"ם ש"כללים אלו קיימים וידועים" - מה

15. עמוד ל הערה 24.

כוונתו במשפט זה? כוונתו היא שמחלוקת ר' יהודה וחכמים ידועה לכל לכן אין צורך לבאר אותה במשנה במפורש¹⁷. דבר זה הוא המפתח להמשך הבנת המשנה. אם נעיין היטב בדברי הרמב"ם בהסבר המשנה נראה שלפנינו פרשנות חדשנית מאין כמותה בהסבר המשנה. נעתיק שוב את דברי הרמב"ם ונדגיש מספר מלים (מצרכים פרקטיים שיתבארו להלן נמספר כל משפט מודגש):

וכיון שהכללים הללו קיימים וידועים אמר לנו מחבר המשנה במשנה זו: **שם (1) נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה** והיתה משמרת ידעיה - אם ההלכה כחכמים שאומרים **(2) יצא אשם ליהויריב** כמו שקדם - הרי הדבר ברור ואין שם ספק, ואם ההלכה כר' יהודה, שאומר יחזור **(3) הכסף לידעיה - אם קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה, ואם לאו** אלא מיהרה משמרת ידעיה והקריבה את האשם קודם שתקבל את הכסף מיהויריב, זכו בני ידעיה בעור האשם אבל בשרו אסור לאכלו לפי שהוא פסול, **(4) ויחזור ויביא אשם אחר** ליהויריב אשר בידו הכסף ויקריבוהו במשמרתו.

הרמב"ם אמר שזהו ביאור המשנה, ואם נעיין היטב נראה שלשון המשנה מופיע בקטע. לצורך זה הדגשנו את המלים, כי אם נעיין במשנה נראה שהמלים המודגשות הן הן לשון המשנה (המספרים בהתאמה):

(1) נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה (2) יצא אשם ליהויריב (3) וכסף לידעיה אם קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה ואם לא (4) יחזיר ויביא אשם אחר

ראייה מוכחת להבנה זו יש במקור הערבי שברשותנו; דרכו של הרמב"ם במקומות שמצטט את המשנה להשאירה בעברית, בעוד שאת כל פירושו כתב בערבית, ואכן בקטע זה מלים אלו שהבאנו מופיעות בעברית, ואין כל ספק שלדרך פרשנות זו כיוון רבנו¹⁸. נמצא אם כן, שהרמב"ם פירש את לשון המשנה אלא שעשה זאת באופן מיוחד במינו; הבעיה העיקרית שלנו בהבנת הרמב"ם נובעת מהרגלנו בפיסוק המשנה, שלפי הרגל זה נראה שיש במשנה שני מקרים: (א) נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא (ב) אשם ליהויריב וכסף לידעיה - אם קיים וכי'. אבל הרמב"ם הבין שהמשנה מתארת לנו מקרה אחד בלבד: "נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה" - המשנה מדברת על מקרה זה, ומדובר שהיה זמן משמרת ידעיה, והמשנה מתפרשת לפי דרכו כך:

נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה - זה המקרה הבסיסי ומדובר שהיתה המשמרה משמרת ידעיה: **יצא אשם ליהויריב** - זהו הדין לפי חכמים הסוברים שבמקרה מעין זה יוצא האשם

16. בבא קמא פרק תשיעי אות סט.

17. הרעיון, שדברים ברורים וידועים להמון אין צורך לכתבם במשנה, מופיע גם בפירוש המשנה מנחות ד, א, אם כי באופן שונה במקצת.

18. ראייה זו האיר עיניי בה ראש הישיבה, הרב נחום אליעזר רבינוביץ' שליט"א.

למשמרה שבידה הכסף. ומדוע לא נאמר "דברי חכמים"? הרמב"ם פתח ואמר שכללים אלו קיימים וידועים לכל, ולכן יכול מחבר המשנה לומר לנו את הדבר בקוד - "יצא אשם ליהויריב" וידועים אנו שמדובר בשיטת חכמים ובה אין במשנה כל חידוש. וממשיכה המשנה:

וכסף לידעיה - אבל לפי שיטת ר' יהודה הסובר שבמקרה מעין זה צריך לצאת הכסף לידעיה - יש חידוש במשנה:

אם קיים האשם יקריבוהו בני יהויריב, ואם לאו יחזור ויביא אשם אחר.

נמצא שלפי הרמב"ם המשנה לא באה לספר לנו על מחלוקת ר' יהודה וחכמים, שהיא ידועה ומפורסמת, אלא באה להגיד לנו מה הדין לפי שיטת ר' יהודה במקרה זה. והם הם דברי הרמב"ם:

ומה שהשמיענו רבינו הקדוש במשנה זו הוא היאך צריך לנהוג לדעת ר' יהודה אם הקריבו בני ידעיה האשם...

אם כן, לרמב"ם היה הסבר אחר במשנה¹⁹, הסבר חריג ולא מקובל, המבוסס על שינוי הגיית המלה "יצא". לפי שיטתו גם דברי ר' יהודה וגם דברי חכמים מופיעים במשנה, ולכן ברור שיש לפסוק כחכמים, שהרי יחיד ורבים הלכה כרבים.

מדוע הסביר הרמב"ם בצורה כה משונה את המשנה? מרכבת המשנה מביא שמקורו של הרמב"ם מהתוספתא ומצטט את התוספתא שבנדפס וזה לשונה:

נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה - יחזור הכסף אחר אשם דברי ר' יהודה וחכמים אומרים אחר כסף.

זהו המקרה המופיע במשנה אליבא דהרמב"ם בפירושו. אלא שנוסח זה של התוספתא הוא הנוסח המופיע בדפוסים, אך בכל כתבי היד הנוסח הוא:

נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה - **יצא. אשם ליהויריב וכסף לידעיה**²⁰ - יחזור הכסף אחר אשם דברי ר' יהודה, וחכמים אומרים אחר כסף.

ולכאורה ברור שבנדפס חלה טעות בדרך דילוג הדומות ודילג המעתיק ממילת 'לידעיה' למלה הדומה לה. קשה לבנות מהלך לא שגרתית כזה על סמך גירסה שאינה מצויה בכתב יד

19. ושמחתי לראות שכבר עמדו מספר אחרונים על פירושו המיוחד במשנה והם: חזון איש בבא קמא סימן כ אות טו; אבן האזל הלכות גזלה ואבדה ח, יב; מרכבת המשנה שם. זה האחרון האריך לבאר את דברי הרמב"ם, אלא שלא שת ליבו לכך שהרמב"ם הסביר, שכשכתוב במשנה "וכסף לידעיה" עוברת המשנה לדבר בשיטת ר' יהודה, ויצא לשיטתו שהסיפא של המשנה הם דברי חכמים, ובנה על כך תילי תילים ולעני"ד שלא כדין, שהרי שפתי הרמב"ם שפיר מללו. והנה כל הנ"ל לא דנו די הצורך בשאלה המרכזית והיא מה הביא את הרמב"ם להסביר בצורה כה משונה את המשנה, ואם דנו בכך היה זה רק על צד מקורו מהתוספתא.

20. וכבר העיר על כך ב'אור הגנוז' בדפוס וילנא ושינה הנוסח.

כלשהו, ולומר שגירסה זו (שהשיבוש בה ברור) היא זו שעמדה לפני הרמב"ם, ובגללה שינה את פשט המשנה. חייבים להבין את שיטת הרמב"ם מתוך עיון בסברה ו/או מתוך עיון בתלמודים.

הרמב"ם הבין, מן הסתם, שפשט המשנה הוא לא כפירושו, שהרי בפשטה היא דעת חכמים, אלא שהסבר המשנה כפשטה היה קשה לרמב"ם. היסוד לדברי הרמב"ם הוא הברייתא המצוטטת בתלמוד הבבלי בשם רבי, נשוב ונעיין בברייתא:

תניא, אמר רבי: לדברי רבי יהודה, אם קדמו בני יהויריב והקריבו את האשם, יחזור ויביא אשם אחר ויקריבוהו בני ידעיה, וזכו הללו במה שבידן. מדוע רבי דן בשיטת ר' יהודה? אם רבי סבר כר' יהודה להלכה - היה עליו לפסוק את הדין כבר במשנה אליבא דר' יהודה, ולא כחכמים. אם אין הוא סובר כר' יהודה אלא כחכמים - לא היה עליו לדון בדברי ר' יהודה כלל, שהרי הוא נדחה. אלא שעל כרחך, רבי דן בדברי ר' יהודה מפני שאינו רואה בהם שיטה דחוייה. ברייתא זו מקורה בתוספתא בבא קמא י, יח (מהדורת ליברמן):

נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא. אשם ליהויריב וכסף לידעיה - יחזור הכסף אחר אשם, דברי ר' יהודה; וחכמים אומרים אחר כסף. אמר רבי: אם כדברי ר' יהודה וקריבו בני יהויריב את האשם לא נתכפר לו, אלא אם כן קיים אשם - יחזור הכסף מבני ידעיה אצל בני יהויריב ויקריבו בני יהויריב את האשם ויתכפר לו. עבר משמרו של יהויריב יחזור האשם מבני יהויריב אצל בני ידעיה ויקריבו בני ידעיה את האשם ויתכפר לו.

גם כאן רואים אנו שרבי דן בדברי ר' יהודה. אם רבי סובר ששיטת ר' יהודה אינה נדחית, ורואה צורך להסבירה ולדון בה, היה עליו להזכיר את דברי ר' יהודה במשנה. מתוך כך שרבי דן בדברי ר' יהודה בתוספתא, וכן הוא בברייתא המצוטטת בבבלי, סבר הרמב"ם כי הכרח הוא שדברי רבי ימצאו את ביטויים במשנה.

מה בא רבי ללמדנו? רבי רוצה לחדש לנו שגם ר' יהודה מסכים לכלל של חכמים, שהמביא גזילו עד שלא הביא אשמו יצא. אם נעיין היטב מדגיש הרמב"ם בפירושו שרבי בא ללמדנו יסוד זה, שגם לפי ר' יהודה אם הוקרב האשם יחזור ויביא אשם אחר. רבי אינו בא לפסוק הלכה כר' יהודה או כחכמים אלא בא לפרש את דברי ר' יהודה²¹. את דברי ר' יהודה בתוספתא ניתן להבין כחולקים על חכמים ביסוד של קדימת הכסף לאשם. רבי בא לחדש שר' יהודה אינו חולק על חכמים ביסוד זה. ואם כן, כאשר בא לכתוב את המשנה, מציין הוא לנו כלל זה.

21. ראה עניין זה בהרחבה בפרק הדין ביחס בין התוספתא למשנה.

מחלוקת ר' יהודה וחכמים חייבת להופיע במשנה, ולכן שינה רבנו את פשט המשנה בעקבות דברי הברייתא.

נמצא לפי הסבר זה שהרמב"ם דייק מאד בלשונו²², והקפיד להציג בפיהמ"ש את המקרה שבמשנה אליבא דפירוש, שהמשמרת היא של ידעיה ונתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה. מקרה זה הפוך למקרה המופיע בגמרא, בו המשמרת היא של יהויריב ובני יהויריב זוכים באשם, והרמב"ם עצמו עמד על כך: "... וכך אמרו בברייתא בדין זה אם היתה המשמרה ליהויריב ונעשה כדבר הזה...". עתה עלינו לנסות ולבאר מדוע חזר בו הרמב"ם ביד החזקה מפסיקתו בפירוש המשנה.

ח. ביאור חזרת הרמב"ם מפסיקתו

ראינו כי בפירוש המשנה פסק הרמב"ם כחכמים, ואילו ביד החזקה פסק כר' יהודה וצריך להבין מדוע. כמו כן, יש להבין מדוע השמיט הרמב"ם את כל הברייתות המובאות בגמרא בשם רבי אליבא דרבי יהודה. שאלה זו מתחדדת לאור פירוש המשנה, שם רואים אנו שהרמב"ם הסביר את ר' יהודה על פי דברי רבי, ואם כן, מדוע השמיט את דיני רבי ביד החזקה?

בתחילה היה בדעתי לומר ששאלות אלו קשורות זו בזו. הרמב"ם בפירוש המשנה סבר שרבי **מסביר** את דברי ר' יהודה, ובמשנה הביא רבי את דברי ר' יהודה לפי הסברו בר' יהודה (כך כתב במפורש בפיהמ"ש). אם כן במשנה שלפנינו מחלוקת חכמים ור' יהודה והכלל הוא שהלכה כרבים, ולכן הלכה כחכמים. אבל ביד החזקה הבין הרמב"ם אחרת את הגמרא. הרמב"ם הבין שישנה מחלוקת בין התנא של הברייתא ובין רבי כיצד להסביר את ר' יהודה. המשנה מדברת בזמן משמרת ידעיה, ובני יהויריב קיבלו את הכסף - לכן, הכסף יוצא מהם לבני ידעיה. מה יהיה הדין אם הקריבו בני ידעיה את האשם לפני שהגיע אליהם הכסף? הגזלן לא יצא ידי חובתו וצריך להביא אשם אחר. למי יתן אשם זה? למשמרת שזהו זמן משמרתה - כיון שקרבן ניתן להביא רק למשמרת שזהו זמן משמרתה. לכן, בכל מקרה הכסף יצא למשמרת הזו כיון שהיא זוכה בו מעיקר הדין, שהרי בכסף הגזילה זוכה המשמרת שזהו זמן שבתה, וקרבת יביא למשמרה שתהיה בזמן הבאתו, ואפילו תהיה זו אותה המשמרת שהקריבה את הקרבן בטרם הזמן - זוהי שיטת התנא של הברייתא. ואילו רבי חולק וסובר שאם הקריבו את הקרבן לפני שקיבלו הכסף, הכסף נשאר אצל המשמרת הראשונה שזכתה בו שלא כדין, ולהם יביא אשם אחר. אם כן, ישנה מחלוקת בין רבי ובעל הברייתא בהסבר דברי ר' יהודה: האם בכל מקרה יוצא הכסף למשמרת שזהו זמן שבתה ואפילו אם הקריבה כבר את הקרבן שלא כדין, או שמא רק אם עדיין לא הקריבה את

22. ולא כפי שהעיר הר"י קאפח בהערותו שם, הובאה בפרק הקודם, עמוד 113.

הקרוב יועבר אליה הכסף²³. במשנה עצמה הביא רבי את שיטת התנא של התוספתא שהרי כתב: "אם קיים האשם יקריבוהו בני ידעיה, ואם לא יחזיר ויביא אשם אחר", ולו היה מביא במשנה את שיטתו היה עליו לומר 'יחזיר ויביא אשם אחר לבני ידעיה' או לשון מעין זו. לכן ברור, שלמרות שרבי חלק על התנא בהסבר דברי ר' יהודה, בבואו לכתוב את המשנה נקט כשיטת אותו התנא, ואכן אין במשנה כל רמז לשיטת רבי בדברי ר' יהודה.

עכשיו יש לדון כיצד לפסוק. בפירוש המשנה הבין הרמב"ם שאין מחלוקת בהסבר דברי ר' יהודה, נמצא שלפנינו מחלוקת ר' יהודה וחכמים, וכיון שעל פי כללי הפסיקה: יחיד ורבים הלכה כרבים - הלכה כחכמים. אבל לפי הבנתו ביד החזקה שרבי והתנא של הברייתא חולקים בשיטת ר' יהודה, נמצא אם כן שישנן שני תנאים מאוחרים שחולקים בהבנת דברי ר' יהודה, ומכאן שיש לפסוק הלכה כר' יהודה. אם פוסקים הלכה כר' יהודה בוודאי שצריך לפסוק אליבא דהתנא של הברייתא שהרי רבי סתם במשנה כמותו. לפי הסבר זה נמצאים דברי הרמב"ם מבוארים:

הרמב"ם לא הביא את כל הדינים של רבי ביד החזקה כי רבי נדחה מהלכה, ולפי הרמב"ם אין ללכת לפי דינים אלו, אלא רק לפי הכללים החדים והברורים שהצגנו לעיל בתחילת דברינו ברמב"ם: המביא את הכסף לירושלים חייב ליתנו לאנשי אותו משמר; משמרת שקיבלה ממון שלא בשבתה - מעבירין אותו למשמרת שזוהי שבתה; אין משמעות לכך משמרת מקבלת קרבן שלא בשבתה; אין להקריב קרבן לפני שמחזיר הגזלן את הכסף²⁴. כך עלה בדעתי בתחילה לפרש את דברי הרמב"ם אלא שחזרתי בי בגלל שלוש סיבות מרכזיות:

- א. אין ליצור מחלוקת בגמרא בלא למצוא לה סיבה ומקור מפורש, ולא מצאתי כאלו.
  - ב. ישנו דיוק בלשון הרמב"ם שגרם לי לשנות את תפיסתי, ויבואר להלן.
  - ג. רבא בגמרא דן בדברי רבי. רבא הוא מרא דשמעתתא בגמרא וקשה לומר שהוא דן בדברי רבי, למרות שאין הלכה כמותו.
- עקב סיבות אלו נראה לי שתירוץ זה דחוק, למרות יתרונו בלשון הרמב"ם. לכן, נציע פירוש אחר ברמב"ם שיסודו בהבנת הירושלמי.

23. וכל המעיין בתוספתא יראה שחייבים לומר שרבי חולק על התנא הראשון, שאם לא כן, מה בא ללמדנו, הרי הוא אומר בדיוק את דברי ר' יהודה.

24. ומצאתי בפירוש ר' דוד פדרו לספרי דבי רב שהאריך ביישוב דברי הרמב"ם, ושמחתי לראות שכוונתי לדבריו לגבי הענין שרבי נדחה מהלכה, אלא שהוא תלה זאת בברייתות של רבי בגמרא, ולכן לא הרויח את כל שהרווחנו אנו בפירושו, שישנה מחלוקת בין התנא של הברייתא ובין רבי, עובדה שאיפשרה לנו להסביר גם את חזרתו של הרמב"ם באופן הפסיקה בדרך פשוטה.

ט. הסבר אחר בשיטת הרמב"ם

נעיין היטב בלשון הרמב"ם בהלכה יב:

נתן את הכסף לאחת מן המשמרות ואת האשם למשמרה זו שהיא שבתה -
 יחזיר הכסף אצל האשם לאנשי המשמרה הקבועה, שהמשמרה שלקחה כסף
 בלא שבתה לא זכת ומוציאין מידה.

הרמב"ם מדבר במקרה שנתן את האשם למשמרה "שהיא שבתה", ואחר כך אומר שיחזיר הכסף לאנשי המשמרה "הקבועה". מה בא ללמדנו הרמב"ם משינוי לשון זה? הרמב"ם שינה את לשונו כדי להדגיש לנו, שהאשם צריך להגיע לאנשי המשמרה הקבועה. דבר זה מלמדנו, שאם לא תקריב המשמרה את הקרבן בשבתה, יעבור הקרבן למשמרה הבאה אחריה, שהרי אז היא תהיה המשמרה הקבועה. הקרבן תמיד מועבר לאנשי המשמרה הקבועה. מה יהיה דין הכסף במקרה זה? כמדומני שדין הכסף יהיה כדין האשם. הרמב"ם מדגיש ואומר שבמקרה זה הכסף הולך אחר האשם לאנשי המשמרה הקבועה. אמנם כסף שניתן למשמרת בזמן משמרתה, זכתה בו כדין ואין מוציאין אותו ממנה, אבל כסף שהוצא ממשמרת וניתן לאנשי משמרת אחרת, הדבר נעשה מתוך הנחה שהם יקריבו את הקרבן. ואם לא הקריבו את הקרבן, הכסף ימשיך 'לנדוד' עם הקרבן, עד שיגיע למשמרת שתקריב את הקרבן ותכפר על הגזלן.

נמצא, שהרמב"ם לא השמיט את דברי רבי מהלכה, אלא שלא פירט אותם. הגמרא למדה שלשה דינים אליבא דרבי:

א. אם הוקרב האשם יביא אשם אחר וזכו הללו במה שבידם - הרמב"ם בהלכה ה ובעיקר בהלכה יג מדגיש, שאין להקריב את האשם, עד שלא יביא את הקרבן. מכאן שאם הוקרב הקרבן, הרי זה כקרבן שהוקרב טרם זמנו ואין צורך לפרט זאת. את דין הזכייה בעור הפסול לא כתב הרמב"ם מפני שהרמב"ם דן בהלכות אלו בדיני הגזלן וכפרתו - דין עור הקרבן הפסול מקומו בספר עבודה ובספר קרבנות בדיני זכויות הכהנים, ודין זה הוא כדין שאר הקרבנות שנפסלו.

ב. עברה משמרתם של יהויריב ולא הקריבו את הקרבן יחזור האשם אחר הכסף - רבי דיבר על מקרה שנתן כסף לידעיה שלא בזמנו ואשם ליהויריב בזמן. במקרה זה מעבירים את הכסף ליהויריב שהיא המשמרת שזמנה עכשיו. אולם, אם לא הקריבו בני יהויריב חוזר האשם למי שקיבל בתחילה את הכסף - משמר ידעיה. הרמב"ם שלא הזכיר את שמות המשמרות לא נצרך לחילוקים אלו, כי תמיד מתנהגים לפי הכלל שהאשם והכסף מגיעים למשמרת הקבועה.

ג. אם עברה גם משמרתם (- של ידעיה) יחזור הכסף אחר האשם - גם דין זה כלול בדברי הרמב"ם שהכסף הולך אחר האשם לאנשי המשמרה הקבועה. כפי שהסברנו, אם תתחלף

המשמרה, יעבור האשם לבני המשמרה החדשה ואיתו יעבור גם הכסף. בתחילה הבנו בדברי הגמרא ש"ליהדרו לרישא" פירושו שאם גם משמרת ידעיה לא הקריבה את האשם יחזרו הכסף והאשם לבני יהויריב. אבל הרמב"ם הבין שפירושו ששוב הכסף הולך אחר האשם לאנשי המשמרה הקבועה. דהיינו ייתכן ששניהם יגיעו למשמרה שלישית שבתחילה לא קיבלה דבר. הכלל הוא שהקרבתן מגיע תמיד לאנשי המשמרה העובדת באותה שבת. אם כן, הרמב"ם לא השמיט את דברי רבי, אלא הכניס את כל דיניו של רבי בפסקו הקצר²⁵. הרמב"ם לא הביא את כל הדינים בפרטיהם, כיון שהם עוסקים בענייני משמרות הכהנים, ואין זה עיקר הדיון בהלכות גזילה ואבידה, וניתן לתמצת את כל ענייני הכהנים לפסק אחד כפי שעשה.

עתה צריכים אנו לבאר מדוע חזר בו הרמב"ם מפסקו בפירוש המשנה. לצורך יישוב קושי זה יש לעמוד תחילה על הבדל מהותי בין פירוש המשנה ובין היד החזקה. בפירוש המשנה הרמב"ם מנמק את שיטתו ר' יהודה וחכמים כך:

ר' יהודה אומר **משמרת יהויריב עברה** בלקחה את הכסף, כיון שאין לה במשמרה כלום, לפי שאינה שבתה, ולפיכך אומר יחזור כסף אצל אשם ויחזור כסף לידעיה שהמשמרה שלו. וחכמים אומרים **משמרת ידעיה עברה** שלקחה את האשם בלי שתקח את הכסף והחיוב הוא שיתן הכסף לפני האשם, ולפיכך ילקח האשם מהם וינתן ליהויריב שלקח הכסף ברישא כראוי והוא יקריב את האשם כשתבוא משמרתו.

מכאן משמע שהסיבה שהכסף עובר לבני ידעיה לר' יהודה או שהאשם עובר לבני יהויריב לחכמים הוא מפני שהמשמרת נהגה שלא כדין. מדברים אלו משמע שמדובר פה בקנס למשמרת שנהגה שלא כדין. יסוד זה דומה להבנת רש"י בסוגיה, שהבין שכשהגמרא אומרת "קנסין" מדובר בקנס כפשוטו. אבל ביד החזקה (הלכה יב) אומר הרמב"ם:

נתן את הכסף לאחת מן המשמרות ואת האשם למשמרה זו שהיא שבתה יחזיר הכסף אצל האשם לאנשי המשמרה הקבועה, **שהמשמרה שלקחה כסף בלא שבתה לא זכת ומוציאין מידה**.

כאן מפורש שאין מדובר בקנס, אלא שמדובר ביסוד הנובע מעיקר הדין; המשמרה שלקחה כסף בלא שבתה בכלל לא זכתה - החסרון הוא בעצם הזכייה שלהם. שלא כמו בפיהמ"ש, שם משמע שהמשמרה זכתה, אלא שנהגה שלא כדין ולפיכך קונסים אותה - כאן מדובר על יישום של עיקר הדין.

מאין לקח הרמב"ם יסוד זה? אין כל ספק שמסוגיית הירושלמי. הרמב"ם העתיק בהלכה זו את לשון הירושלמי בסוגיה:

25. בעיקרון זה השתמש גם מרכבת המשנה כאן, אם כי בדרך שונה.

זאת אומרת אנשי משמר שזכו במשמר שלא בשבתן מוציאים אותו מידן.

לשון הרמב"ם זהה כמעט לחלוטין ללשון הירושלמי, וברור שלשון זו שאלה הרמב"ם משם²⁶. וייתכן ובוזה נוכל ליישב את הדברים: הרמב"ם בפירוש המשנה סבר, כנראה, שסוגיית הירושלמי חולקת על סוגיית הבבלי, ולכן הלך לאור סוגיית הבבלי והוצרך לשנות את פשט המשנה (כפי שהסברנו לעיל). לפי הבבלי נראה שישנה במשנה מחלוקת ר' יהודה וחכמים. רבי בגמרא מבאר את שיטת ר' יהודה, אך כיון שהביא במשנה את שתי השיטות, ברור שאין כוונתו לפסוק הלכה כאחת מהם. לפי כללי הפסיקה הרגילים ר' יהודה וחכמים הם יחיד ורבים והלכה כרבים. מסיבה זו פסק הרמב"ם בפירוש המשנה כחכמים. בבואו לכתוב את היד החזקה, לאחר שהעמיק בעיון רב²⁷ בסוגיית הירושלמי ראה הרמב"ם שאין הסוגיה סותרת את הבבלי, אלא שהבבלי והירושלמי אמרו דבר אחד²⁸. אמנם הבבלי לא פסק הלכה לא כר' יהודה ולא כחכמים, אבל הירושלמי הביא את דברי רבי הפוסק כר' יהודה, ועליהם אמר "זאת אומרת". בקשר ללשון זו, ישנו כלל המופיע בשם הגאונים, שבכל מקום המופיע "זאת אומרת" כך הלכה. דברים אלו מובאים בשיטה מקובצת בבבא מציעא בשם רס"ג (קב, א ד"ה זאת אומרת)²⁹:

26. תחילה נסביר באופן עקרוני את דברי הרמב"ם ולהלן נציע פירוש מחודש לירושלמי שיתאים לשיטת רבנו.
27. הרמב"ם העיד על עצמו באיגרתו לתלמידי ר' אפרים על השינוי בין פירוש המשנה ליד החזקה עקב דקדוקו בכתובים, וזה לשונו (אגרות הרמב"ם מהדורת הרב שילת ח"א עמוד ריב): "וכאשר היה בעת הזאת בדקדקנו בדקות העיון בכל הלכה והלכה בחבורנו הגדול, התבאר לנו פירוש זאת המשנה, ונתגלה טעמה כטעמיה דרבינו הקדוש ע"ה..."
28. הסבר זה לירושלמי נבסס בחלק השני של המאמר.
29. בענין שיוך הכללים לרס"ג, יעויין בש. אברמסון, עניינות בספרות הגאונים עמוד 168 (וכן במאמרו בקרית ספר, שנה נב, עמוד 381 ואילך), הטוען שכללים אלו אינם של רס"ג אלא של ר' שמואל בן חפני גאון, ולענייננו אין לכך משמעות רבה.

זאת אומרת... כתב רבינו סעדיה גאון בדרכי התלמוד שלו שחבר בלשון ערבי,
כל זאת אומרת הלכה היא...³⁰

אם כן, לאחר עיונו בירושלמי, ומתוך הבנתו שדברי הבבלי והירושלמי זהים הם, פסק הרמב"ם הלכה כר' יהודה (לפי הסברו של רבי המתבטא במשנה), שהרי הירושלמי פשט הלכה כרבי באמרו "זאת אומרת". כיון שלשון הקנס בבבלי מטעה, העתיק הרמב"ם להלכה את לשון הירושלמי הברורה.³¹

עתה צריכים אנו להציע את סוגיית הירושלמי ואת פירושה לאור דברינו דלעיל. ונקדים לכך דיון במקורות התנאיים המהווים בסיס לסוגיה זו.

חלק שני

י. מדרשי ההלכה ויחסם למשנה

בתהליך הדרישה של דיני גזל הגר חל שינוי כפי שניתן לראות במספר מקורות במדרשי ההלכה. רואים אנו במספר מקומות שר' עקיבא חזר בו מאופן הדרישה של דיני גזל הגר. נפתח בלשון הספרי במדבר³²:

"מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו" - מנין אתה אומר בגזול את הגר ונשבע לו, והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שהיורשים פטורים - ת"ל: "מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו".
כך היה ר' עקיבא שונה עד שלא בא לזפרונה, אבל משבא מזופרין אמר:
אפילו אם נתן הכסף לאנשי משמר ומת היורשין פטורין אין מוציאם מיד כהן, וקורא אני עליו: "איש אשר יתן לכהן לו יהיה", והכהן אומר לו הבא אשם והקרב, והוא אומר: "האשם המושב לה' לכהן וגו'" את שצריך כפרה יצא מת שכיפרה לו נפשו.

30. ביסוד זה דן ב"ד מלאכי כללי הזי"ן אות רסה (ודן שם בכללים נוספים ביחס לזאת אומרת, אלא שאין הם לענייננו). ושם מקשה על הרמב"ם שהשמיט את הדין בו דנים. וכמדומני, שיש לומר שהרמב"ם קיבל כלל זה, אך לא באופן מוחלט, וייתכן ובמקומות שישנה סיבה שלא לפסוק כזאת אומרת, פסק כנגדו. 'זאת אומרת' אומר שבעל הסוגיה בגמרא פוסק כדין זה, אך אין זה מכריח אותנו לקבל סוגיה זו, וייתכן ויש סוגיה החולקת עליה ויש לפסוק כסוגיה השניה. במקומות שאין סיבה שלא לפסוק כלל זה נראה לי שפסק הרמב"ם ככלל זה, והדברים צריכים בדיקה יסודית.

31. ואין להקשות שהרמב"ם העתיק לכאורה רק חלק מדברי הירושלמי. כדרך שהסברנו קודם נאמר, כי הרמב"ם העתיק רק את הדינים השייכים לדין הגזלן וכפרתו ולא את דיני משמרות הכהנים.

32. ספרי במדבר פרשת נשא פיסקא ד ד"ה מלבד איל (מהדורת הורביץ עמוד 7) וכן הוא בילקוט שמעוני במדבר רמז תשא.

ממדרש זה רואים אנו שחל שינוי באופן הדרישה. מפרשי הספרי התחבטו בביאור שינוי זה. דעת רוב המפרשים, וכן נראה מלשון הספרי, שבתחילה סבר ר' עקיבא, שאם נתן את הכסף לאנשי משמר, כיון שכבר התחילה הכפרה, על היורשים להביא גם את הקרבן למרות שהגזלן מת. ואילו לאחר שבא מזופרין סבר, שאף אם כבר נתן את הכסף לאנשי משמר, כיון שמת - אין חובה על היורשים להביא את הקרבן, אך אין הם יכולים להוציא את הכסף מן הכהנים שהרי כבר זכו בו³³. וצריך להבין מדוע חזר בו ר' עקיבא מדרשתו. כדי לענות על שאלה זו עלינו לעיין במקור המרכזי, כמדומני, לתהליך הדרישה של ר"ע והוא הספרי זוטא³⁴:

"איש אשר יתן לכהן לו יהיה" - לפה שאמרת משמרה שזכת בכסף תזכה באיל - הרי מי שנתן כסף לכהן לא הספיק להביא את האיל עד שמת האיש, יכול יטול הכסף מכהן ויחזיר ליורשי האיש? אמר: "איש אשר יתן לכהן לו יהיה".

אמר ר' אלעזר בירי' שמעון זו היתה משנת ר' עקיבא עד שלא בא מזופרין. משבא מזופרין אמר: מה לי בין יהויריב נוטל את הכסף בין ידעיה נוטל את הכסף. הרי מי שנתן כסף ליהויריב לא הספיק להביא את האיל עד שנכנסה ידעיה יכול יטול הכסף מיהויריב ויחזיר לידעיה? אמרת: "איש אשר יתן לכהן לו יהיה".

גם כאן רואים אנו שר' עקיבא חזר בו מדרשתו כשבא מזופרין, אלא שהדברים אינם עולים בקנה אחד עם השינוי כפי שהבאנוהו בספרי. הדרשה המובאת בספרי, זו שדרש כשבא מזופרין, מובאת בספרי זוטא כזו שדרש לפני שבא מזופרין; ואילו לאחר שבא מזופרין חידש שאין להוציא את הממון ממשמרת שעבר זמן שבתה. כיצד ניתן ליישב בין הדברים? יש מתרצים שישנן מסורות שונות בדבר השינוי בדרשת ר' עקיבא³⁵. יש שמשנים את סדר

33. כן הסבירו: הנצי"ב מוולוז'ין בעמק הנצי"ב כאן; הגהות וביאורים לחכם קדמון המופיעים בסוף ספרי עם פירוש רבינו הלל (הוצאת מוסד הרב קוק תשי"ד); ר"ש ליברמן בתוספתא כפשוטה בבא קמא עמוד 122, ואחרים. יעויין בחסדי דוד על התוספתא כאן שרצה להסביר אחרת, וכן בפירוש עץ יוסף על במדבר רבה, אך דבריהם אינם נראים לעני"ד ולכן לא הבאתים.

34. פרשת נשא פרק ה פיסקה י (מהדורת הורביץ עמוד 232) וכן הוא במדבר רבה פרשת נשא ח, ט (בנדפס), ובמדרש הגדול במדבר עמוד מח.

35. עמק הנצי"ב וכן בתולדות אדם, אלא שהם התייחסו לבמדבר רבה, שם מופיעה לשון הספרי זוטא.

הפסקאות בספרי זוטא; בתחילה דרש ר' עקיבא את הדרשה המופיעה בסוף הספרי זוטא, שאם נתן כסף למשמרת ועבר זמן שבתה, לא יעבור הכסף למשמרת אחרת. לאחר שבא מזופרין חזר בו, וסבר שהפסוק "איש אשר יתן וכו'", בא ללמדנו את הדין במקרה שנתן כסף לאנשי משמר ומת לפני נתינת האשם³⁶. הסבר זה אינו ברור, לטעמי, משתי סיבות עיקריות:

א. לא ברור מדוע חזר בו ר' עקיבא. לפירוש זה סבר ר' עקיבא כשבא מזופרין, שאין צורך בפסוק כדי ללמדנו שהכסף אינו עובר ממשמר למשמר. לכאורה, אלמלי הפסוק, מהיכן נלמד דין זה?

ב. אין דעתי נוחה, משינויים מרחיקי לכת ולא הכרחיים בנוסח המדרש עקב בעיות פרשניות. מדרש זה מופיע במקורות מקבילים ובכולם בנוסח זהה, וקשה לומר שבכולם השתבש הנוסח או שכולם העתיקו מנוסח משובש.

ניתן להסביר את המדרש בנוסחתו זו, ובאופן מתקבל על הדעת:

בספרי ראינו שלפני שחזר בו, סבר ר' עקיבא, שאם נתן הכסף לאנשי משמר צריכים היורשים להביא גם את האשם, למרות שמת הגזלן. לאחר שחזר בו סבר שאין היורשים צריכים להביא את האשם, והכסף ישאר ביד הכהנים. מה השתנה בדרשתו? נראה לומר שבתחילה סבר, שהכסף והאשם כרוכים זה בזה - שניהם נקראים 'אשם' ודין שניהם נלמד בפסוק אחד. העובדה שהגזלן עדיין לא נתן את האשם היא מגבלה טכנית, אך תהליך כפרתו כבר החל, ויש להשלימו בנתינת האשם למשמרת לה ניתן הכסף, על אף שהגזלן עצמו מת. לאחר שבא מזופרין סבר שניתן לנתק בין האשם ובין הגזילה, ואין השבת אחד מהם תלויה בשני. אמנם כפרתו תלויה בנתינת הכסף והאשם, אבל אין קשר תלתי ביניהם. נתינת הממון היא השבת הגזילה ומחוייבת תמיד, ואילו האשם הוא כפרה (אלא שכדי שהכפרה תחול צריך הוא להוציא מתחת ידיו את הממון). לפיכך, גם אם נתן את הכסף לכהנים, אין הדבר מחייב את יורשיו להביא את האשם לאחר מותו, כי לאחר מותו אינו צריך כפרה. העובדה שנתן את הכסף, אינה מתחילה את תהליך הכפרה.

לפי הסבר זה מובנים דברי ר' אלעזר ברבי שמעון בספרי זוטא:

אמר ר' אלעזר בירי שמעון: זו היתה משנת ר' עקיבא עד שלא בא מזופרין. משבא מזופרין אמר: מה לי בין יהויריב נוטל את הכסף בין ידעיה נוטל את הכסף. הרי מי שנתן כסף ליהויריב לא הספיק להביא את האיל עד שנכנסה ידעיה, יכול יטול הכסף מיהויריב ויחזיר לידעיה? אמרת: "איש אשר יתן לכהן לו יהיה".

לפני שבא מזופרין סבר ר' עקיבא שהמשמרת הזוכה בכסף צריכה לזכות גם באשם, כיון שהאשם והממון כרוכים זה בזה. ולאחר שבא מזופרין סבר שאין משמעות לשאלה איזו

36. הורביץ עמוד 232 הערה 9 וכן מחזיק אחריו ר"נ אפשטיין במבואות לספרות התנאים עמוד 176.

משמרת תקבל את הכסף - יכולה זו להיות המשמרת הזוכה באשם או משמרת אחרת. לכן, גם אם עבר זמן המשמרת ועדיין לא הובא הקרבן, זוכה היא בכסף, כי אין קשר בין הקרבן ובין הכסף. מכאן נגזר גם, שאם נתן את הכסף ומת לפני שנתן את האשם, זכו הכהנים בכסף ואין היורשים צריכים להביא קרבן, שהרי סברה משותפת לשני דינים אלו. הבעיה העיקרית היא הסבר הספרי זוטא, ממנו משמע שלפני שבא מזופרין סבר שאם נתן לכהן ומת - זכה הכהן בכסף ואין היורשים צריכים להביא אשם. דין זה מתאים, לדברינו, לדרשת ר' עקיבא לאחר שבא מזופרין. אולם כמדומני, הפיתרון לבעיה זו פשוט; דברי ר' אלעזר ברבי שמעון אינם מתייחסים כלל לשורות שלפניו, המדברות על גזלן שנתן כסף ומת. לא על מקרה זה נאמר: "זו היתה משנת ר' עקיבא עד שלא בא מזופרין". דברי ר' אלעזר בר' שמעון נסובים על דרשה המופיעה מספר שורות קודם לכן בספרי זוטא³⁷:

"מלבד איל הכיפורים אשר יכפר בו עליו" - מכאן אמרו משמרה שזכת בכסף תזכה באיל.

זוהי הדרשה של ר' עקיבא לפני שבא מזופרין (לפי העמדתנו), שהמשמרת הזוכה בכסף צריכה לזכות גם באיל, מאחר שהם קשורים זה בזה. לאחר שבא מזופרין חזר בו ואמר: "מה לי בין יהויריב נוטל את הכסף בין ידעיה נוטל את הכסף". הדרשה בספרי זוטא העוסקת במקרה שמת הגזלן, נדרשה כרונולוגית לאחר שבא מזופרין. לפי העמדה זו ישנו היגיון רב בחזרתו של ר' עקיבא. כמו כן גם בספרי וגם בספרי זוטא מופיעה דרשתו לפני שבא מזופרין במפורש. לשיטתנו כל המקורות מיושבים זה עם זה, והחשוב מכל, לא שינינו דבר בנוסח המדרשים, אלא רק הפרדנו פסקאות בתוך דרשת הספרי זוטא.

לפי דברינו ניתן להבין את המשנה באופן טוב יותר. ניתן לומר שהדברים המופיעים במשנה ובתוספתא: "נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא", הם דברי ר' עקיבא לאחר שבא מזופרין. משפט זה הוא סוף משנת ר' עקיבא ובא ללמדנו שניתן לפצל את ההבאה ולתת כסף למשמר אחד ואשם למשמר אחר, והם אינם כרוכים זה בזה³⁸. לפי דברינו תהליך הדרישה הוא מעניין ומקובל: מרא דהאי שמעתתא במדרשים הוא ר' עקיבא: בתחילה סבר ר' עקיבא שהכסף והאשם כרוכים זה בזה, ויש לתת את שניהם לאותה משמרת. הילכך, אם מת הגזלן לאחר נתינת הכסף ולפני נתינת האשם, על היורשים להשלים את התהליך. לאחר מכן חזר בו וסבר, שניתן לפצל את ההבאה. לכן, גם אם מת הגזלן באמצע, לא יצטרכו יורשיו להביא את האשם (והכהנים זכו בכסף). עד כאן היא משנת ר' עקיבא.

37. פרק ה פיסקה ח מהדורת הורביץ עמוד 231.

38. נציין, שרי"נ אפשטיין ('מבואות לספרות התנאים' עמוד 157) אמנם הסביר אחרת את היחס בין שני המקורות, אך גם לפי הסברו נמצא שדין "נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא" הוא סוף דברי ר' עקיבא. ואין זו מקבילה של המשך המשנה: "אשם ליהויריב וכסף לידעיה", והדברים נראים לעני"ד.

בדור שאחריו נחלקו חכמים ור' יהודה, תלמידי ר' עקיבא, בדיני פיצול ההבאה, האם צריך סדר מסויים, האם מוציאים ממי שנהג שלא כדין וכדו'. מחלוקת זו היא הנמצאת בתוספתא ובברייתא שבבבלי, ולפי דרכנו, במשנה סתמו כשיטת חכמים במחלוקת זו.

יא. התוספתא ויחסה למשנה

נפתח ונדון בתוספתא, שהיוותה, ככל הנראה, מקור לסוגיית הירושלמי. וזה לשון התוספתא בבא קמא י, יח (מהדורת ליברמן):

נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא. אשם ליהויריב וכסף לידעיה - יחזור הכסף אחר אשם, דברי ר' יהודה; וחכמים אומרים אחר כסף. אמר רבי: אם כדברי ר' יהודה וקריבו בני יהויריב את האשם לא נתכפר לו, אלא אם כן קיים אשם - יחזור הכסף מבני ידעיה אצל בני יהויריב ויקריבו בני יהויריב את האשם ויתכפר לו. עבר משמרו של יהויריב - יחזור האשם מבני יהויריב אצל בני ידעיה ויקריבו בני ידעיה את האשם ויתכפר לו.

יש להעיר מספר הערות על היחס בין התוספתא ובין הברייתא בגמרא: א. בגמרא הובאה רק מחלוקת ר' יהודה וחכמים במקרה "אשם ליהויריב וכסף לידעיה", ואילו התוספתא מביאה בתחילה את הדין "נתן את הכסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא" הנכון לכל הדעות, ולאחר מכן את מחלוקת רבי יהודה וחכמים שהובאה בגמרא על המקרה ההפוך.

זוהי גם התבנית של משנתנו. בתחילה הביאה המשנה את הדין "נתן את הכסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא" ולאחר מכן את הדין ההפוך. כל המשווה בין הפרק בתוספתא ובין הפרק במשנה, רואה שישנה הקבלה בין הדינים המובאים בתוספתא לבין אלו שבמשנה. נראה שמדובר כאן בתוספתא משלימה למשנה, הדנה בהרחבה באותם מקרים שבמשנה (ואולי אפילו היותה את המקור למשנה)³⁹.

39. עובדה זו מחזקת את הדעה שמשנתנו עוסקת בדין המופיע בתוספתא, דהיינו במחלוקת ר' יהודה וחכמים, ואם כן, נמצא שפסקה כחכמים, כהסברנו, אם כי אין הכרח בהסבר זה. וזאת משני טעמים: מדובר בראייה נסיבתית, על צד הדמיון בין המשנה לתוספתא - עובדה שניתן להסבירה גם באופן שונה. ומלבד זאת כל מה שניתן להוכיח הוא שהמשנה והתוספתא דיברו במקרה דומה, אך אין זה אומר שהמשנה היא אליבא דחכמים. על הסוגים השונים של משניות התוספתא יעויין ב'מבואות לספרות התנאים' - ר"י אפשטיין עמודים 246-262 וכן 'מבוא התלמודים' - אלבק עמודים 69-74.

ב. דברי רבי המצוטטים בברייתא בגמרא ודברי רבי המובאים בתוספתא אינם תואמים⁴⁰: בגמרא מצוטטות שלוש ברייתות שונות בשם רבי, ואילו בתוספתא מובאת מימרא אחת של רבי.

אמנם, ההעמדה הסופית של הגמרא בדברי רבי תואמת, פחות או יותר, את דיני רבי המובאים בתוספתא. ונראה שברייתא זו הגיעה לחכמי התלמוד הבבלי באופן שונה מזו שבתוספתא, אבל היתה בידם מסורת של פרשנות בדברי רבי התואמת ללשון התוספתא. נציין שבירושלמי (להלן) מצוטטים דברי רבי בדיוק כפי שהם בתוספתא. דבר זה מסתבר מתוך הכרת היחס בין הירושלמי והתוספתא שכבר עמדו עליו רבים⁴¹.

דברי רבי בתוספתא צריכים עיון טובא, מה בא רבי ללמדנו? נחזור ונעיין בלשונו:

אמר רבי: אם כדברי ר' יהודה וקריבו בני יהויריב את האשם לא נתכפר לו, אלא אם כן קיים אשם - יחזור הכסף מבני ידעיה אצל בני יהויריב, ויקריבו בני יהויריב את האשם ויתכפר לו. עבר משמרו של יהויריב - יחזור האשם מבני יהויריב אצל בני ידעיה, ויקריבו בני ידעיה את האשם ויתכפר לו.

מה פירוש הביטוי "אם כדברי ר' יהודה"? לכאורה בפשטות, נראה שהוא בא לציין מחלוקת. רבי אינו מקבל את דברי ר' יהודה במלואם, אלא חולק עליו. נשווה זאת עם לשון הבבלי: "לדברי ר' יהודה" - לשון זו בוודאי באה לציין פרשנות לדברי ר' יהודה; אך הלשון "אם כדברי ר' יהודה" נראית יותר כלשון המציינת מחלוקת.

לפיכך נראה שרבי חולק על ר' יהודה. וצריך להבין במה הוא חולק ומדוע. מעיון בדברי ר' יהודה כשלעצמם, נראה, שאם הקריבו הכהנים את האשם לפני שקיבלו את הכסף - נתכפר לו. ר' יהודה אינו מסכים עם הכלל המופיע במשנה: "המביא אשמו עד שלא הביא גזילו - לא יצא", שהוא הקו המנחה של חכמים (והמשנה הרי נסתמה כשיטתם). ר' יהודה חולק על חכמים בשתי נקודות: האם האשם הולך אחר הכסף או הכסף אחר האשם, והאם יש להביא את הכסף לפני הקרבת האשם (דינים הקשורים זה בזה לשיטת חכמים). הוא סובר, כמובן, שכפרת הגזלן תלויה בהבאת הכסף והאשם, אבל אין שום ענין בסדר ההבאה. נמצא שכפרתו מעוכבת עד שיגיע הכסף לידי הכהנים, אבל אין תלות בסדר ההבאה.

רבי מסכים עם ר' יהודה בדיון אחד והוא שהכסף הולך אחר האשם, אך חולק עליו וסובר שהדבר צריך להיעשות לפני הקרבת הקרבן. רבי מקבל את הכלל של חכמים שנתנית הכסף צריכה לקדום להקרבת האשם. כך ניתן לבאר את פשט דברי התוספתא. לפי העמדה זו

40. וכבר עמד על כך אלבק ב'מחקרים בברייתא ובתוספתא' (מוסד הרב קוק תש"ד) עמוד 106, וטען שהברייתא הגיעה לבבלי באופן משובש.

41. רי"נ אפשטיין שם, עמודים 245-246 ואחרים.

סתם רבי את המשנה כחכמים, ולא כשיטתו. זהו הסבר מחודש בתוספתא, אך בעזרתו נוכל ליישב את דברי הירושלמי.

יב. סוגיית הירושלמי

הירושלמי על משנה זו תמוה מאד, וכמספר פרשני הירושלמי כן רבו הפירושים בו. הקו המנחה של המפרשים הוא הרצון להשוות בין סוגיית הבבלי ובין סוגיית הירושלמי. רוב המפרשים נקטו בדרך שינוי הנוסח - יש ששינו בו שינויים מרחיקי לכת, ויש ששינו בו שינויים מעטים. אמנם, מרכבת המשנה (גזלה ואבדה ת, יב) לא שינה את הנוסח, אך הסביר את הירושלמי באופן שקשה להולמו עם מבנה הסוגיה. יש שפירשו את הירושלמי לאור דברי הרמב"ם. אך יש להיזהר משינוי נוסח הירושלמי בעקבות פסיקת הרמב"ם. וכל הפירושים הללו דחוקים, לעני"ד, בפשט לשון הירושלמי⁴².

נוסח הירושלמי אמנם מצריך ביאור וחלקו בוודאי משובש, אך אין הדבר מהוה היתר לשינוי הנוסח באופן מיידי וגורף. בירושלמי נזיקין מצוי בדינו כ"י אסקוריאלי, וההבדלים בינו ובין כ"י ליידין (ממנו הודפס הירושלמי) בלתי משמעותיים. עובדה זו גורמת לנו להניח שיש לפרש את הירושלמי לפי הנוסח שלפנינו בלא כל תיקון משמעותי, אלא רק במקום שבו ישנו הכרח לעשות זאת, והשינוי מוכח ממקורות אחרים. אנו נסביר את הירושלמי במנותק מסוגיית הבבלי, ובלא לשנות את הנוסח במקומות הבעייתיים.

הנחות היסוד של דברינו תהיה הבנתנו את התוספתא כדלעיל - שישנה מחלוקת בתוספתא בין רבי ובין ר' יהודה.

תחילה נעיין בלשון הירושלמי (בבא קמא פ"ט ה"ז על פי הנדפס מהדורת וילנא, ובסוגריים מרובעים שינויי הלשון המשמעותיים על פי כ"י אסקוריאלי⁴³):

נתן את הכסף ליהויריב כו'. רבי חזקיה אמר בשתי שבתות פליגין, רבי יוסי אמר בשבת אחת. מאן דמר בשתי שבתות - נתן את הכסף ליהויריב במשמר ידעיה, ואשם לידעיה במשמר יהויריב - יצא. רבי אומר: אם כדברי רבי יודן - אם הקריבו בני יהויריב את האשם לא נתכפר להן, אלא יוליך את הכסף מבני ידעיה אל בני יהויריב ויקריבו בני יהויריב את האשם ויתכפר להן. זאת אומרת אנשי משמר שזכו במשמר [בקרבן] שלא בשבתן מוציאין אותן מידן.

42. הסבר מעניין לירושלמי, לאור דברי הרמב"ם, מצוי באבן האזל (גזלה ואבדה ת, יב), אלא שלעני"ד לא כך פירש הרמב"ם את סוגיית הירושלמי.

43. ירושלמי נזיקין מהדורת רוזנטל עמוד 38, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשמ"ד.

מאן דמר בשבת אחת פליגין - נתן את הכסף ליהויריב במשמר ידעיה, אשם לידעיה במשמר יהויריב - לא יצא כו' [רבי אומר: אם כדברי רבי יהודה - אם הקריבו בני יהויריב את האשם לא נתכפר להם, אלא יוליך את הכסף מבני ידעיה אצל בני יהויריב ויקריבו בני יהויריב את האשם ויתכפר להם]. זאת אומרת אנשי משמר שזכו בקרבן בשבתן אין מוציאים אותן מידן. ואם עיבר משמר בני יהויריב כיני מתניתא ואם היה שעובר לאחר ימים זכו בני יהויריב את האשם [ולא נתכפר להן, אלא יוליך את הכסף מבני ידעיה אצל בני יהויריב ויקריבו בני יהויריב את האשם ויתכפר להן]. זאת אומרת אנשי משמר שזכו בקרבן בשבתן, נתעצלו ולא הקריבוהו, מוציאים אותן מידן [אותו מידן].

נתמקד בשני החלקים הראשונים של הירושלמי, הדנים במחלוקת ר' יוסי ור' חזקיה. נעיר, שהחלק השלישי בסוגיה: "ואם עיבר וכו'" הוא החלק היחידי שבו יש לשנות בהכרח את הנוסח⁴⁴. אולם, שינוי זה אינו משמעותי לעיקרם של דברים, וליישוב הבעיות שהטרידו את מפרשי הירושלמי.

הירושלמי הכיר את מחלוקת ר' יהודה וחכמים, ואינו מזכירה במפורש. מכך שדברי רבי מצוטטים כבתוספתא, יש להניח שהתוספתא עמדה לפניו כפי שהיא לפנינו⁴⁵. מבנה הסוגיה בירושלמי זהה הן בדיון בשיטת ר' חזקיה והן בדיון בשיטת ר' יוסי: בתחילה מובאת שיטתו של המפרש, לאחר מכן מנתחת סתמא דגמרא את הדין לפיו במקרה: "נתן כסף ליהויריב במשמר ידעיה ואשם לידעיה במשמר יהויריב", לאחר מכן מובאים דברי רבי, ובסוף "זאת אומרת" - בפשטות הכוונה היא לכלל העולה מתוך דברי רבי לאור הסברו של אותו אמורא.

לפני שנסביר את גוף דברי הירושלמי, נקדים מספר יסודות:

א. יש להבחין בין שני דינים שונים; דין אחד הוא דין הגזלן, והנידון הוא האם הגזלן יצא ידי חובה או לא (דין איסורי). הדין השני הוא דין הכהנים - חלק מדיני משמרות כהונה, והנידון הוא האם הכהנים זוכים בכסף ו/או באשם (דין קנייני)⁴⁶.
ב. משמעות הביטוי 'יצא' ו'לא יצא' - משמעות הביטוי 'לא יצא' הוא שיש לעשות מעשה כדי שיצא ידי חובה. לעומת זאת, משמעות 'יצא' הוא שאין צורך לבצע מעשה כדי שהגזלן יצא

44. כיון שהשיבוש ניכר מתוך הברייתא המובאת בירושלמי, ולא ניתן לקשר את הכלל שמסיק הירושלמי מהברייתא לגופם של דברים. ברור שהירושלמי מתייחס לתוספתא המצוטטת בו כלשונה, ולכן, לענין יש לשנות את נוסח הברייתא המצוטטת ולהכניס את הסיפא של התוספתא: "עבר משמרו של יהויריב - יחזור האשם מבני יהויריב אצל בני ידעיה, ויקריבו בני ידעיה את האשם ויתכפר לו". לפי נוסח זה מיושב לשון הירושלמי והכלל מובן מאליו וכן הגיהו בו רבים.

45. לענין שני החלקים הראשונים גם בבבלי הברייתא תואמת לתוספתא, ואין להניח שהיתה ברייתא אחרת בזה.

46. בבבלי קיא, א מוכח השוני בין שני ההיבטים הללו, וכבר הזכרנו אותו בפירושו לדברי הרמב"ם.

ידי חובתו. מובן שברגע הנתינה הוא עדיין לא יוצא ידי חובתו, ורק אם יוקרב הקרבן כדין הוא יצא ידי חובתו.
 ג. משמרת אינה יכולה להקריב קרבן שלא בזמן משמרתה - דין מפורסם ומקובל, ויעויין בזה ברמב"ם פרק ד מהלכות כלי המקדש.
 עתה נברר את שיטות האמוראים:

1. שיטת ר' חזקיה

מאן דמר בשתי שבתות - נתן את הכסף ליהויריב במשמר ידעיה, ואשם לידעיה במשמר יהויריב - יצא.

ר' חזקיה מניח שמחלוקת ר' יהודה וחכמים היא בשתי משמרות. מכאן נגזר, לכאורה, שבשבת אחת אין מחלוקת וצריך להבין הכיצד. לפנינו שלשה מקרים בהם אנו יודעים את שיטות ר' יהודה וחכמים:

1. נתן כסף ליהויריב במשמר יהויריב ואשם לידעיה במשמר ידעיה - לכל הדעות יצא (הרישא של המשנה והתוספתא). ניתן להביא כסף ואשם בנפרד, ובפשטות מדובר שנתן לכל אחד במשמרתו⁴⁷.
2. אשם ליהויריב במשמר יהויריב וכסף לידעיה במשמר ידעיה - מחלוקת חכמים ור' יהודה - לפי חכמים יחזור האשם אחר הכסף, ואם הוקרב האשם לא נתכפר לו ויביא אשם אחר (משנה), ולפי ר' יהודה יחזור הכסף אחר האשם (תוספתא).
3. כסף ליהויריב במשמר ידעיה ואשם לידעיה במשמר יהויריב - יצא לכל הדעות (סתמא דגמרא אליבא דחזקיה).

מדינים אלו יכולים אנו לגזור את הכללים במחלוקת חכמים ור' יהודה:

- א. לכל הדיעות ניתן להביא כסף ואשם בנפרד.
- ב. לכל הדיעות משמרת יכולה לקבל את הקרבן ואת הכסף גם שלא בזמן משמרתה. עובדה זו נלמדת מהדין השלישי, שלמרות ששתי המשמרות קיבלו שלא בזמן משמרתן, יצא הגזלן ידי חובה. ומכאן, שהסיבה להוצאת הכסף או האשם מהכהנים אינה מצד זכיית המשמרות שלא כדין. אמנם, הכפרה תחול רק כאשר יוקרב הקרבן בזמן עבודת המשמרת, וכן הכסף יקבל משמעות של כפרה רק כאשר יגיע זמן המשמרת העובדת. נתינת כסף למשמרת שלא בשבתה מזכה אותה בכסף אבל עדיין אינה נתינה מכפרת.
- ג. במה נחלקו? ר' יהודה וחכמים נחלקו במהות קבלת הכסף בידי הכהנים, ותפקיד הכסף בתהליך הכפרה. לפי ר' יהודה הכסף הוא סעיף ממעשה הכפרה. הכסף אינו יכול להיות מושב לגר שנגזל ממנו, שהרי הוא מת. כחלק מתהליך הכפרה קבעה התורה שעל הגזלן

⁴⁷ ראה לעיל בפרק העוסק במדרשי ההלכה שזהו חידושו של ר' עקיבא שניתן להביא כסף ואשם בנפרד.

להביא כסף ואשם לה', דהיינו לכהנים שלפני ה'. ברור שעיקר הכפרה היא באשם. אלא שצריך גם להשיב את הכסף. אם הכסף הושב לכהנים (ולא משנה לאיזו משמרת) לפני הקרבת הקרבן - מתכפר לגזלן, שהרי השיב את הכסף וגם הוקרב קורבנו. אולם, אם האשם הוקרב לפני נתינת הכסף, נקבע שהמשמרת המכפרת היא זו שהקריבה את האשם, ולכן היא זוכה גם ביתר זכויות הכפרה שיגיעו, דהיינו, בכסף. לכן לפי ר' יהודה, נתן אשם ליהויריב במשמרתו וכסף לידעיה במשמרתו - מדובר במקרה שבני יהויריב מקריבים את האשם בזמן משמרתם, ולכן הכסף יועבר אליהם, שהרי הם המכפרים עליו - הם הקריבו את האשם. כיון שהכסף הוא סעיף במעשה הכפרה, אין צורך שנתנת הכסף תהיה לפני הקרבת האשם. אלא שאם האשם הוקרב לפני נתינת הכסף, הכסף צריך להגיע למשמרת המכפרת, דהיינו, למשמרת שהקריבה את האשם.

לפי חכמים, הכהנים הפכו להיות כיורשי הגר. השבת הכסף לכהנים במשמרתם כמוה כנתינתו לגר. הילכך, אם הוקרב הקרבן לפני השבת הכסף, לא הועיל כלום. עד שלא יוציא הגזלן את הגזילה מתחת ידו, אין הוא יכול להקריב קרבן. לכן, לפי חכמים, המביא אשמו עד שלא הביא גזילו - לא יצא. נתן אשם ליהויריב במשמרתו וכסף לידעיה במשמרתו - יהויריב אינם יכולים להקריב את הקרבן שהרי עדיין לא הושב הכסף. אם יקריבו את הקרבן - לא יצא הגזלן, ויצטרך להביא אשם אחר. לאחר שעברה משמרת יהויריב, כיון שלא הקריבו את הקרבן, יעבירו אותו לבני ידעיה שהגיע זמן משמרתם. כיון שבני ידעיה מקבלים את הכסף, יכולים הם להקריב את הקרבן לאחר מכן, ויתכפר לגזלן. נמצא, אם כן, שחכמים ור' יהודה נחלקו בתפקיד הכסף בתהליך הכפרה, האם הוא מעשה מקדים בהכרח לקרבן מצד השבת הגזילה, או שהוא מעשה נוסף על הקרבן מצד מעשה הכפרה.

לפי סברות אלו, ננסה לנתח מה יהיו המקרים בנתינה בשבת אחת:
נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה במשמרת יהויריב - לפי חכמים נתינת הכסף מתבצעת לפני נתינת האשם ולכן יצא (לאחר שידעיה יקריבו את האשם בזמנם). לפי ר' יהודה בזמן הקרבת האשם (במשמרת ידעיה), ניתן כבר הכסף לכהנים במשמרתם, ולכן הושלמה הכפרה ויצא ידי חובה. במקרה זה יצא לכל הדיעות.
אשם ליהויריב וכסף לידעיה במשמרת יהויריב - לפי חכמים אם יוקרב האשם לפני הגיע זמן משמרת ידעיה, המחזיקה בכסף - לא יצא ידי חובה, שהרי צריך להשיב את הכסף (למשמרת במשמרתה) לפני הקרבת האשם. כיון שאנו רוצים לקיים את הכפרה מיידית, נוציא את הכסף וניתן אותו לבני המשמר העובד כרגע, ואז יוכלו להקריב את האשם ויתכפר לו. אין כל הגיון במקרה זה להוציא את האשם ולהמתין בהקרבנו עד המשמרת הבאה, שהרי אנו רוצים לקיים את כפרתו בהקדם האפשרי. נמצא, שבמקרה זה יודו חכמים לר' יהודה שהכסף הולך אחר האשם.

יוצא לפי פירוש זה, שאכן חכמים ור' יהודה נחלקו רק בשתי משמרות, ושהבאת האשם קדמה לנתינת הכסף. עתה נעיין בהמשך הסוגיה:

רבי אומר: אם כדברי רבי יודן - אם הקריבו בני יהויריב את האשם לא נתכפר להן, אלא יוליך את הכסף מבני ידעיה אל בני יהויריב ויקריבו בני יהויריב את האשם ויתכפר להן.

דברי רבי הם בהכרח בשבת אחת, שהרי לאחר מכן הוא אומר "אם עיבר משמרו של יהויריב" ומכאן שכל דבריו הם במקרה שעדיין לא עבר משמרו של יהויריב, דהיינו בשבת אחת. אבל אליבא דר' חזקיה הברייתא עוסקת בשתי שבתות, אם כן מה בא רבי לומר? ראשית ברור, שרבי חולק על ר' יהודה, שהרי הוא אומר שאם הקריבו את האשם לפני נתינת הכסף לא נתכפר להם - דין הנוגד את שיטת ר' יהודה. אם כן מהי כוונת רבי באמרו "אם כדברי רבי יודן", הרי הוא חולק על דבריו! רבי אומר שניתן לקיים את דברי ר' יהודה שהכסף הולך אחר האשם, אך רק במקרה של שבת אחת. לפי דברינו לעיל, מסתבר לומר שבמקרה זה גם חכמים יודו לר' יהודה שהכסף הולך אחר האשם. אלא שאם הקריבו את האשם לפני נתינת הכסף, לא מתכפר לו. יוצא אם כן, שרבי סובר בעצם כחכמים, והוא בא להגיד לנו מה יאמרו חכמים במקרה של שבת אחת.⁴⁸

זאת אומרת אנשי משמר שזכו במשמר [בקרבתן] שלא בשבתן מוציאים אותן מידן.

ראשית, יש לעמוד על שאלת הנוסח. בפשט הדברים ה"זאת אומרת" הוא נגזרת של דברי רבי. אם כך הנוסח שבכ"י אסקוריאלי (בסוגריים) פחות מחוור, שהרי לא משיטת ר' יהודה ולא משיטת חכמים ניתן ללמוד שמי שזכה בקרבן שלא בשבתו מוציאים אותו ממנו. לכן יש לומר, שהנוסח היותר מתאים הוא דווקא 'במשמר' והכוונה היא לזכויות המשמר המקריב דהיינו הממון (ונראה לומר שהנוסח הוא 'שזכו בממון', אלא שהשתבש בכ"י, אם כי ניתן להסתדר בדוחק גם עם הנוסח "במשמר")⁴⁹.

48. אמנם ניתן לומר שרבי סובר כחכמים אך לא לגמרי, וחכמים יחלקו על ר' יהודה גם בשבת אחת, אבל אם נסביר שרבי סובר כחכמים הדברים מתבארים בשופי, ולכן נעדיף הסבר זה. לפי הסבר זה גם ברור מדוע סתם רבי במשנה כחכמים.

49. יש ליישב את הדברים גם לפי כ"י אסקוריאלי בדוחק. ניתן לומר ש"קרבן" הוא שם כללי לזכויות הקרבן דהיינו גם לממון וגם לאשם, והדבר דחוק. ומה שמתקבל יותר על הדעת הוא, שהנוסח בכ"י אסקוריאלי שונה על ידי המעתיקים עקב שתי המימרות הנוספות הפותחות ב"זאת אומרת", ומתוך רצון ליצור מחלוקת ברורה בין ר' יוסי ור' חזקיה. ראגה לכך שהנוסח הנכון הוא ממון יש להביא מדברי הרמב"ם - יעויין בהסברנו לעיל ברמב"ם.

ואם כן זהו בדיוק היסוד שרבי 'מוציא' מדברי ר' יהודה להלכה, שאם משמרת זכתה בממון שלא בשבתה (והמשמרת השנייה זכתה בשבתה) מוציאים ממנה את הכסף. דבר זה מקובל גם לפי שיטת חכמים כי בנקודה זו מסתבר שמודים הם לר' יהודה. לסיכום שיטת ר' חזקיה: ר' עקיבא סבר שניתן לנתק את הבאת הכסף והאשם (כמבואר לעיל). לאחר מכן נחלקו תלמידיו מה המשמעות של ניתוק זה. האם משמעו שהכסף והאשם הם דינים נפרדים או שמדובר רק בניתוק כרונולוגי. מחלוקת זו באה לידי ביטוי רק כאשר נותן את האשם לפני הכסף לשתי משמרות (ולכל משמרת במשמרתה). מחלוקתם אינה קשורה לדיני הזכייה של הכהנים, אלא נסובה סביב השאלה כיצד ניתן לאפשר לגזלן לצאת ידי חובה. הגמרא מאפיינת דבר זה באומרה: "כסף ליהויריב במשמרת ידעיה ואשם לידעיה במשמרת יהויריב - יצא". מכאן אנו למדים שלא הזכייה שלא בזמנה היא הגורם למחלוקת ר' יהודה וחכמים. רבי סובר כחכמים שיש להקדים את נתינת הכסף להקרבת האשם, אלא שמציין שבמשמרת אחת חכמים יסכימו עם ר' יהודה, שיש להוציא את הכסף. רבי מלמד אותנו דין חדש; יכולנו לחשוב שטעמם של חכמים הוא, שמשמר הזוכה באשם לפני נתינת הכסף מפסיד את זכותו. רבי בא להשמיע לנו, שאין זה טעם חכמים, אלא הם מעוניינים לקיים את כפרת הגזלן בצורה הטובה, ולכן כל מקרה ידון מצד יעילותו מבחינת הכפרה. לפי שיטה זו ברור שרבי סתם במשנה כחכמים שהרי סבר כמותם.

2. שיטת ר' יוסי

נפרש באופן מקביל את שיטת ר' יוסי:

מאן דמר בשבת אחת - נתן את הכסף ליהויריב במשמר ידעיה, אשם לידעיה במשמר יהויריב - לא יצא.

ר' יוסי אינו חולק על כך שהרישא של המשנה "נתן כסף ליהויריב ואשם לידעיה - יצא" עוסקת בשתי שבתות. זוהי דרשת ר' עקיבא הקדומה. לשיטתו המחלוקת של תלמידי ר' עקיבא, נסובה רק על מקרה של נתינה בשבת אחת. גם בדבריו יודעים אנו את הדין בשלשה מקרים, ומהם ננסה לגזור את הכללים:

1. כסף ליהויריב במשמרת יהויריב ואשם לידעיה במשמרת ידעיה - יצא. נובע מהרישא של המשנה וזו דרשת ר' עקיבא הקדומה.
  2. כסף ליהויריב במשמרת ידעיה ואשם לידעיה במשמרת יהויריב - לא יצא. זוהי הנגזרת של דברי ר' יוסי לפי סתמא דגמרא. משמעות לא יצא, שאנו צריכים להעביר זכויות שבידי הכהנים כדי לקיים את הכפרה.
  3. אשם ליהויריב וכסף לידעיה במשמרת יהויריב - נחלקו ר' יהודה וחכמים, לפי חכמים הולך האשם אחר הכסף, ולפי ר' יהודה הכסף הולך אחר האשם.
- מדינים אלו ננסה ללמוד את כללי המחלוקת:

א. לכל הדיעות ניתן להפריד בין נתינת הכסף ובין נתינת האשם. דין זה נלמד ממשנת ר' עקיבא, וכדלעיל.

ב. לכל הדיעות נתינת האשם ו/או הכסף למשמרת בזמן שבתה מעכבת את הכפרה. דין זה נגזר מהעובדה ש"נתן כסף ליהויריב במשמרת ידעיה ואשם לידעיה במשמרת יהויריב - לא יצא". השאלה היא מה המעכב בדיוק.

ג. נראה לומר שגם אליבא דר' יוסי נחלקו חכמים ור' יהודה בשאלת מעמד הכסף. לכל הדיעות האשם צריך להינתן למשמרת בזמן שבתה. אשם הניתן למשמרת שלא בזמן שבתה, מוצא ממנה וניתן למשמרת העובדת באותה שבת. אלא שנחלקו בדבר הכסף: לפי ר' יהודה דינו של הכסף כדין האשם, וגם כסף שניתן למשמרת שלא בזמן שבתה מועבר למשמרת העובדת כרגע. סברת ר' יהודה היא שכסף הוא מכפר בדיוק כמו אשם ולכן דינו זהה לדין האשם. ואילו לפי חכמים אין דינו של הכסף כדין האשם. הכסף הוא השבת הגזילה ואינו בגדר מכפר. אמנם הכפרה תלויה בהשבת הגזילה, אבל אין לה דין זהה לאשם. כיון שהכסף הוא בבחינת השבת גזילה ישנם שני דינים הקשורים בו: (א) יש להקדים את נתינת הכסף לנתינת האשם. (ב) משמרת שקיבלה את הכסף לא ניתנת להוציא אותו ממנה, כיון שהיא זוכה בו כאילו היא הגר עצמו. נתינה זו אליבא דרבנן אינה חייבת להיות דוקא למשמרת בשבתה, כיון שאינה בגדר מכפר.

במקרה של "כסף ליהויריב במשמרת ידעיה ואשם לידעיה במשמרת יהויריב - לא יצא", הסתפקנו מה מעכב את הכפרה. לאור פירושונו זה, ברור שלכל הדיעות נתינת האשם למשמרת שלא בשבתה מעכבת (ומחייבת את העברתו למשמרת העובדת). לפי ר' יהודה גם נתינת הכסף מחייבת את העברתו למשמרת העובדת.

לאור כללים אלו נבחן את הדין בכל המקרים:

א. כסף ליהויריב במשמרתו ואשם לידעיה במשמרתו - יצא לכל הדעות. לפי ר' יהודה זכתה כל משמרת בשבתה, ולפי חכמים הכסף קדם לאשם והאשם ניתן למשמרת בשבתה.

ב. אשם ליהויריב במשמרתו וכסף לידעיה במשמרתו - לפי ר' יהודה ניתנה כל זכות בזמנה ולכן יכולים להקריב את הקרבן ויצא ידי חובה; לפי חכמים לא יצא ידי חובה, שהרי הכסף צריך לקדום להקרבת האשם, ואם יקריבו את האשם, לא נתכפר לו וצריך להביא אשם אחר. כמו כן, לא ניתן להעביר את האשם כי עדיין לא נתן את הכסף, ואין למי להעביר את האשם (עד סוף המשמרת יהיה ספק שמא יביא להם גם את הכסף ויוכלו להקריב את הקרבן). אם יעבור זמן המשמרת, בלאו הכי הקרבן יעבור למשמר החדש, כי אין משמר זה יכול להקריב את הקרבן (ולא נשהה אותו בידם עד משמרתם הבאה, שהרי רוצים אנו בכפרת הגזלן⁵⁰). נמצא, אם כן, שגם לפי חכמים אין צורך לעשות דבר במקרה זה כדי לקיים את הכפרה.

50. גם ר' יהודה יודה שאם משמר לא הקריב אשם במשמרתו, יש להעבירו למשמר העובד - יעויין בסוף התוספתא, ואין סיבה לומר שיחלוק על זה.

ג. כסף ליהויריב במשמרת ידעיה ואשם לידעיה במשמרת יהויריב - לפי ר' יהודה בוודאי שלא יצא, וצריך להעביר כל זכות למשמרת העובדת באותו שבוע; לפי חכמים כיון שהאשם ניתן למשמרת שלא בשבתה יש להעבירו למשמרת העובדת. נמצא שעל פי שתי השיטות יש לעשות מעשה כדי לקיים את הכפרה (וזו המשמעות של "לא יצא").

ד. כסף ליהויריב ואשם לידעיה במשמרת יהויריב - לפי ר' יהודה נוציא את האשם וניתן לבני יהויריב, וגם לפי חכמים נעשה כן, שהרי משמרת שזוכה באשם שלא בשבתה יש להוציאו ממנה.

ה. אשם ליהויריב וכסף לידעיה במשמרת יהויריב - בזה נחלקו. לפי ר' יהודה יש להעביר את הכסף למשמרת העובדת (דבר היכול להיעשות, לכאורה, גם לאחר הקרבת הקרבן). לפי חכמים לא ניתן להוציא את הכסף ממי שזכה בו, ולכן כדי לקיים את הכפרה נעביר את הקרבן מבני יהויריב, למרות שזכו בו כדין.

יוצא לשיטת ר' יוסי, שבשתי שבתות לא נחלקו חכמים ור' יהודה, כל מחלוקתם היא במקרה מסויים בשבת אחת.

[רבי אומר: אם כדברי רבי יהודה - אם הקריבו בני יהויריב את האשם לא נתכפר להם אלא יוליך את הכסף מבני ידעיה אצל בני יהויריב ויקריבו בני יהויריב את האשם ויתכפר להם].

כפי שהסברנו לעיל רבי בוודאי מדבר במשמרת אחת. אם כן, לפי ר' יוסי, אין רבי סובר כחכמים, שהרי הוא מדבר במקרה זהה למקרה שדנו בו, והוא סובר שהכסף הולך אחר האשם. אם כן, ישנן שתי אפשרויות: א. רבי סובר כר' יהודה, ובא ללמדנו שר' יהודה אינו חולק על חכמים בכך שהכסף צריך לקדום לאשם, אלא רק בשאלה האם הזכייה בכסף שלא בשבתה שמה זכייה או לא. ב. ניתן לומר שרבי אינו סובר כר' יהודה; לפי ר' יהודה ניתן להביא את הכסף גם לאחר הקרבת הקרבן, ואילו לפי רבי הבאת הכסף לפני הקרבן מעכבת. לפי הסבר זה יש לרבי שיטה עצמאית. נוח יותר לומר שרבי סובר כר' יהודה ובא להסביר את דבריו, במקביל למה שראינו בשיטת ר' חזקיה שרבי סובר כחכמים, ובא להסביר את דבריהם ולצמצם את המחלוקת. אך ישנו גם יתרון להסבר שרבי חולק על ר' יהודה, וקשה להכריע.

זאת אומרת אנשי משמר שזכו בקרבן בשבתן אין מוציאים אותן מידן.

זהו הכלל הנגזר מדברי רבי. זוהי נקודת המחלוקת של ר' יהודה וחכמים - לפי רבי אנשי משמר שזכו בקרבן בשבתן אין מוציאים מידם ולפי חכמים מוציאים. אם כן גם כאן ה"זאת אומרת" היא הנגזרת מדברי רבי, ועיקר סברתו במחלוקת עם חכמים.

לסיכום שיטת ר' יוסי: מר' עקיבא למדנו שניתן לפצל את ההבאה. נחלקו תלמידיו מה משמעות נתינת הכסף. לפי חכמים זהו גדר השבת הגזילה, ולכן הכסף לא חייב להינתן

דווקא למשמרת העובדת, אך חייב להינתן לפני הקרבת האשם. משמרת שזכתה בו, אפילו שלא בשבתה, לא ניתן להוציאו מידה. לפי ר' יהודה זהו סעיף במעשה הכפרה, ולכן דינו כדון האשם, וחייב להינתן למשמרת בזמן שבתה. אם ניתן למשמרת אחרת, יש להוציאו ממנה. רבי בדור מאוחר יותר, מסביר את שיטת ר' יהודה ומצמצם את המחלוקת, או שהוא מחזיק בשיטה עצמאית המקבלת מחכמים דין אחד ומר' יהודה דין אחד.

לפי דברינו יוצאת סוגיית הירושלמי מבוארת: מבנה הסוגיה זהה בשיטת ר' חזקיה ובשיטת ר' יוסי. כמו כן, לפי שניהם נחלקו חכמים ור' יהודה בנקודה זהה: מהי משמעותו של הכסף בכפרה - האם הכסף הוא סעיף במעשה הכפרה, או שהכסף הוא רק בגדר השבת גזילה עם כל המשמעות התלויה בכך. מחלוקת ר' חזקיה ור' יוסי היא בהנחת יסוד בדון גזל הגר. לפי ר' חזקיה אין קשר בין זכיית הכהנים ובין כפרת הגזלן. ניתן לזכות בזכויות גם שלא בשבתן, אלא שישנם תנאים מגבילים בסדר הכפרה. ואילו לפי ר' יוסי כפרת הגזלן קשורה לכך שהכהנים יזכו בזכויותיהם כדון.

לאור דברינו ברור מדוע הירושלמי שרצה לאפיין את מחלוקת ר' יוסי ור' חזקיה הביא את המקרה הספקולטיבי "נתן כסף ליהויריב במשמרת ידעיה ואשם לידעיה במשמרת יהויריב", שהרי במקרה זה באה לידי ביטוי מחלוקת ר' יוסי ור' חזקיה: לפי ר' חזקיה - יצא, כי אין קשר בין כפרת הגזלן ובין דין זכיית הכהנים; לפי ר' יוסי - לא יצא, כי כפרת הגזלן תלויה בכך שהכהנים יזכו בזכויותיהם בזמן המתאים. לאור סברותיהם ישנו הבדל בהבנת דברי רבי ומשמעותם⁵¹.

נעיר שסוגיית הבבלי היא אליבא דשיטת ר' יוסי, שנחלקו ר' יהודה וחכמים בשבת אחת. דברים אלו מסתברים שהרי ר' יוסי הוא ר' יוסי בר זבידא, מחכמי הירושלמי שירד לבבל, ואביי ורבא קיבלו ממנו את תורתו, ואכן מרי דשמעתתא של כל הסוגיה בבבלי הוא רבא, ולכן מתקבל על הדעת שקיבל מר' יוסי את פירושו לסוגיה⁵². אם נסבור שרבי אינו חולק על ר' יהודה (בשיטת ר' יוסי) סוגיית הבבלי תואמת את סוגיית הירושלמי ואין סתירה ביניהן (למעט לשון הברייתא ביחס לתוספתא).

יג. סיכום

סיכום שיטת הרמב"ם: הרמב"ם פירש את המשנה בפייהמ"ש באופן ייחודי עקב ההכרח להכליל גם את דברי ר' יהודה במשנה, הכרח הנובע מפשט סוגיית הבבלי. הרמב"ם בפייהמ"ש פסק כחכמים כיון שישנה מחלוקת יחיד ורבים. הצענו, כי לאחר עיון בסוגיית

51. נציין, שניתן להביא ראיות מהמדרשים ומהגמרא לחלק מהסברות שהעמדנו בדברי האמוראים, אך כיון שהדבר היה עשוי להוציאנו לגמרי ממסגרת המהלך - נמנענו מכך.

52. יעויין בהיימן, תולדות תנאים ואמוראים חלק ב' ערכים ר' יוסי ור' יוסי בר' בון עמודים 713-719.

הירושלמי, הסיק רבנו כי אין מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, והבין את הבבלי לאור סוגיית הירושלמי⁵³. הירושלמי פשט להלכה כרבי, ולכן הרמב"ם חזר בו מפסיקתו ופסק ביד החזקה כרבי (בדברי ר' יהודה), תוך הביאו את הכללים השייכים לדיני גזל הגר (בהלכות גזלה ואבדה) בתימצות. הרמב"ם העתיק את לשון הירושלמי 'זכתה', כי היא מבוררת יותר מלשון הבבלי 'קנסינן' המטעה.

ניסינו במאמר זה ליישב ולהסביר את שיטת הרמב"ם המיוחדת בדין השבת גזל הגר. בסוגיה סבוכה זו ניכרת גדלותו כמפרש וכפוסק בעל ראייה רחבה של מכלול המקורות התלמודיים המנסה ליישב ביניהם ולזקקם. עוצמת פרשנותו מתגלה בעיקר בפירוש המשנה, בכך שעקב הכרחים לוגיים לא מהסס רבנו לפרש את המשנה באופן יוצא דופן ומרתק.

53. מסתבר שרבנו חזר בו גם מהסברות שבפיהמ"ש, אך קשה לדעת זאת.